

L I E T U V O S

ARCHEO*logija* 31

Redaktorių kolegija:

Doc. dr. Valdemaras Šimėnas (ats. redaktorius)
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Anna Bitner-Wróblewska
(*Valstybinis archeologijos muziejus Varšuvoje, Lenkija*)

Doc. dr. Rimantas Jankauskas
(*Vilniaus universitetas, Lietuva*)

Prof. dr. Eugenijus Jovaiša
(*Vilniaus pedagoginis universitetas, Lietuva*)

Prof. dr. Vladimir Kulakov
(*Rusijos archeologijos institutas, Maskva*)

Prof. dr. Valter Lang
(*Tartu universitetas, Estija*)

Doc. dr. Algimantas Merkevičius
(*Vilniaus universitetas, Lietuva*)

Dr. Tomas Ostrauskas (sudarytojas)
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Gintautas Rackevičius
(*Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, Vilnius*)

Dr. Arnis Radiņš
(*Latvijos nacionalinis istorijos muziejus, Ryga*)

Dr. Eugenijus Svetikas
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Gediminas Vaitkevičius
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Vykintas Vaitkevičius
(*Klaipėdos universitetas, Lietuva*)

Doc. dr. Ilona Vaškevičiūtė
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Gintautas Zabiela
(*Klaipėdos universitetas, Lietuva*)

Dovilė Urbanavičiūtė (atsakinga sekretorė)
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

ZAPSĖS UPĖS 1-OJI GYVENVIETĖ

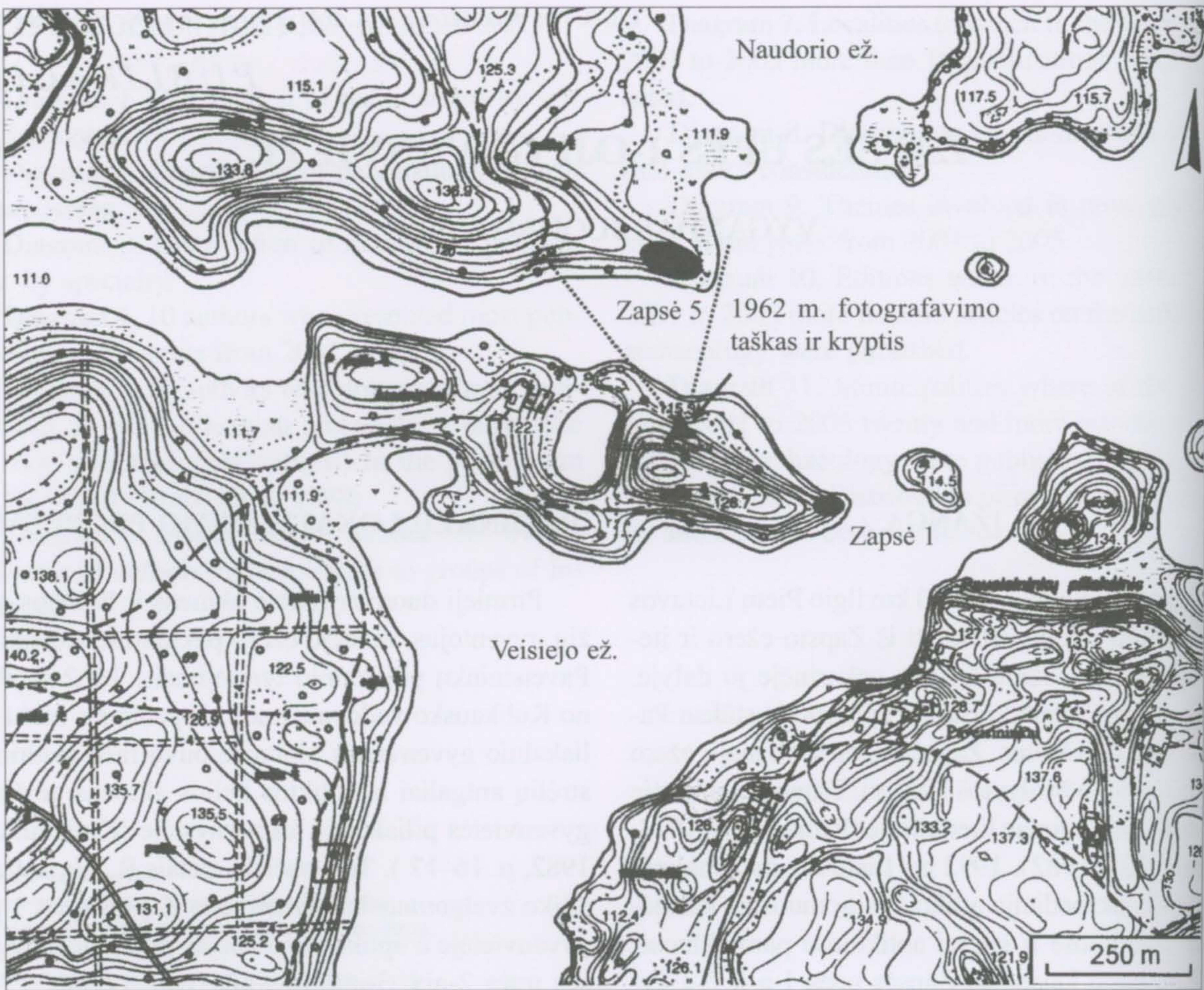
VYGANDAS JUODAGALVIS

IŽANGA

Zapsė – nedidelė, vos 10 km ilgio Pietų Lietuvos upė Lazdijų rajone, ištekanti iš Zapsio ežero ir įtekanti į Veisiejo ežerą šiaurės vakarinėje jo dalyje. Kitame ežero krante, priešais upės žiotis stūkso Paveisininkų piliakalnis. Zapsės upės ir Veisiejo ežero apylinkės buvo žvalgytos 1962 m. Trumpą žinių apie tai yra archeologinėje literatūroje (Rimantienė, 1974; Kulikauskas, 1982). 1992 m. Lietuvos nacionalinio muziejaus ekspedicija atliko žvalgomuosius kasinėjimus žinomuose ir naujai aptikuose paminkluose, 1993 m. buvo kasinėtos Zapsės upės 1-a ir 5-a gyvenvietės, o 1995 m. atlikti žvalgomieji tyrimai abi pusės Zapsės upės žiočių (Juodagalvis, 1994, p. 16–20; Grižas, Juodagalvis, 1996a; 1996b). 1997 m. Lietuvos nacionalinio muziejaus Archeologijos skyriaus ekspedicija tėsė ir baigė Zapsės upės 1-osios gyvenvietės (Agradnykų k., Kučiūnų apyl., Lazdijų r.) tyrinėjimus. 1994–1997 m. archeologiniai kasinėjimai ir žvalgomieji tyrinėjimai buvo vykdomi pagal Valsčių mokslo ir studijų fondo remiamos programos „Akmens amžius Pietų Lietuvoje“ planą. Lauko darbų metu sukaupta archeologinė medžiaga buvo studijuojama ir kataloguojama to paties fondo remiamos mokslo tiriamosios programos „Žmogaus ir gamtos santykiai nuo seniausių laikų iki Kristaus“ rėmuose. Tyrinėjimų duomenys buvo trumpai apžvelgti Pietų Lietuvos akmens amžiui skirtoje monografijoje (Juodagalvis, 2001).

PAMINKLŲ LOKALIZAVIMO PROBLEMA

Pirmieji duomenys apie akmens ir bronzos amžių gyventojus Veisiejo ežero pakrantėse siejami su Paveisininkų piliakalnio tyrinėjimais. 1962 m. Prano Kulikausko vadovaujamos ekspedicijos metu piliakalnio gyvenvietės plotuose buvo rasti svidriniai strėlių antgaliai ir aptiktos kelios akmens amžiaus gyvenvietės piliakalnio kaimynystėje (Kulikauskas, 1982, p. 16–17). Tais pačiais metais R. Rimantienė atliko žvalgomuosius tyrinėjimus Zapsės upės 1-oje gyvenvietėje ir aptiko dar 3 naujas radimvietes: Zapsės upės 2-ają, 3-iąją ir 4-ają (Rimantienė, 1974, p. 79). Deja, archeologinių žvalgymų ataskaita yra dingusi, tad Lietuvos nacionalinio muziejaus ekspedicijai teko verstis su trumpa „Lietuvos archeologijos atlaso“ ir P. Kulikausko knygoje pateikta informacija. Pasak P. Kulikausko, „...stovyklavietė rasta priešais piliakalnį, kitoje ežero pusėje, netoli buvusio tilto, dešinėje pusėje kelio einant į miškų ūki“ (Kulikauskas, 1982, p. 17). 1992 m. atvykę į Aradnykų kaimą dešiniajame Zapsės krante, priešais Paveisininkų piliakalnį, aptikome kyšulį, iš trijų pusių apsuptą vandens, vietinių gyventojų vadinamą Kučiuliške, keliuką, vedančią piliakalnio link ir buvusio tilto pėdsakus – iš vandens kyšančius polius. Kairiajame Zapsės krante taip pat yra kyšulys, tik ne tokis ryškus, kaip dešiniajame (1 pav.). Pirmieji radiniai iš žvalgomosios perkaso, būdingi mezolitui ir bronzos amžiui, tik patvirtino nuomonę, kad pamink-

1 pav. Zapsės upės archeologinių paminklų situacija. V. Juodagalvio brėž.

Fig. 1. Situation of archaeological sites of the Zapsė River.

las dešinėje upės žiočių pusėje yra anksčiau aptikta Zapsės upės 1-oji gyvenvietė, kurios radinių kompleksą sudaro būtent mezolito ir bronzos amžiaus radiniai (Rimantienė, 1974, p. 79). Tais pačiais metais buvo atlikti žvalgomieji kasinėjimai kairiajame Zapsės krante. Pirmoje bandomojoje perkasoje buvo aptikta neolitui būdingų titnaginių radinių ir degintinis krūsninis kapas. Manydami, jog suradome naują archeologinį objektą, paminklą įvardijome Zapsės upės 5-ają gyvenvietę-kapinynu. 1993 m. liepos mėnesį R. Rimantienė buvo atvykusi prie Zapsės upės, tačiau padėti susiorientuoti situacijoje negalėjo, nes kraštovaizdis per trisdešimt metų smarkiai pakito.

Zapsės upės archeologinių paminklų lokalizavimo problemą 1999 m. išsprendė archeologas muzie-

jininkas Gytis Grižas. Ruošdamas naują Lietuvos nacionalinio muziejaus ekspoziciją, jis Lietuvos istorijos instituto archyve aptiko Paveisininkų piliakalnio tyrinėjimų fotonegatyvus, tarp kurių būta ir bendrų apylinkių vaizdų. Vienas jų (12565) buvo įvardytas: „Zapsės I akmens amžiaus gyvenvietė nuo Aradnykų dvarvietės“ (2 pav.). Nuotraukoje matyti apsemta pieva, miško pakraštys ir į ezerą besileidžiantis nuožulnus laukas su keliais krūmeliais. Sugretinus vaizdą su anksčiau skelbta nuotrauka (Rimantienė, 1972, c. 98, рис. 83) paaiškėjo, kad dabartinė Zapsės 5-oji gyvenvietė ir buvo tas laukas, kur 1962 m. buvo titnaginių radinių radimvietė, įvardyta Zapsės 1-aja akmens amžiaus gyvenvietė. Tuo tarpu 1992 m. dešinėje Zapsės upės žiočių pusėje, Kučiuliškės kyšu-

2 pav. 2
vos isto
Fig. 2.
Lithuan

lyje, a
vietė y
minkl
atsisk
upės g
invent
tos ir
čiau s
aptikta
5). No
mantie
buotoj
numer
rus pal
Reikia
nos, a
ologij
upės z
du ne
tas „L
Atlas
duome
saugos
dam i
tūroje,
Autori
tesnių
tačiau

2 pav. Zapsės upės 5-osios gyvenvietės vaizdas 1962 m. Lietuvos istorijos instituto archyvas, negatyvas Nr. 12586.

Fig. 2. View of Zapsė River Settlement 5 in 1962. Archives of Lithuanian Institute of History, negative N12586.

lyje, aptiktoji akmens ir bronzos amžiaus gyvenvietė yra naujas, iki tol nežinomas archeologijos paminklas. Lokalizavus archeologijos paminklus atskleidė nemalonios klaidos pasekmės: Zapsės upės gyvenviečių ir kapyno medžiaga buvo iškart inventorinama, parašytos kelios tyrinėjimų ataskaitos ir keletas apžvalginių straipsnių, kai kur anksčiau surasti radiniai publikuoti kartu su naujais aptiktaisiais (Juodagalvis, 2001, p. 191 pav. 2, 43:2, 5). Norėdami išvengti painiavos, pasitarę su R. Rimantiene ir Lietuvos nacionalinio muziejaus darbuotojais, nusprendėme palikti 1992 m. gyvenviečių numeraciją, o senųjų muziejuje saugomų radinių šifrus pakeisti Zapsės 5-osios gyvenvietės rekvizitais. Reikia pastebėti, jog problema iškilo tik dėl vienos, atrodytų, smulkios detalės – „Lietuvos archeologijos atlase“ nebuvo nurodyta, kurioje Zapsės upės žiočių pusėje buvo aptiki radiniai. Jokiu būdu nenorėčiau, kad tai būtų suprasta kaip priekaištis „Lietuvos archeologijos atlaso“ autoriams. Atlaso kūrėjai atliko milžinišką darbą, rinkdami duomenis apie Lietuvos muziejuose ir kolekcijose saugomus rinkinius bei pavienius radinius, tikrinami duomenis ankstesnėje archeologinėje literatūroje, ataskaitose, dienoraščiuose ir užrašuose. Autorių sumanymu, atlase turėjo būti kur kas platesnių vietovių aprašymų ir tikslesnių žemėlapiai, tačiau tuometinė valdžia galvojo kitaip.

GEOMORFOLOGINĖ IR GEOGRAFINĖ APYLINKIŲ APŽVALGA

Ištirpus vidurinio pleistoceno ledynams Zapsės upės rajone plytėjo dugninės morenos lygumos, į kurias tarpledynmečiu įsigraužė upės. Prasidėjus paskutinijam ledynmečiui, pirmojo ledyno atslinkimo metu (Barčių, Grūdos stadija) Veisiejo, Ančios ežerų ir Baltosios Ančios upės rajoną dengė Merkio žemupio–Katros ledyninė plaštaka. Pirmojo ledyno tirpimo pabaigoje Kapčiamiesčio–Veisiejų rajone liko lygumų plotai, išraižyti tankaus glacialinių rinų tinklo. Rinų dugne slūgsojo palaidotas ledas. Ledynui tirstant, gilūs tarpgūbriai prisipildė žvirkždo ir smėlio nuogulų, kurios palaidojo visą anksčiau rinomis išraižytą reljefą. Susiformavo 10 km pločio zandrinė lyguma, kuri yra 130 m H_{abs} ir truputį nuolaidi pietų kryptimi. Lygumą raižo daugybė rinų. Beveik visų jų kryptis yra iš šiaurės į pietus arba tik nedaug nukrypusi nuo meridianinės krypties. Vyrauja silpnai banguotas, banguotas reljefas, kurio santykinis paukštėjimas – 2–3 m. Zandrinę lygumą pajvairina iš smėlio išnyrančios kalvos.

Po naujo didelio klimato atšalimo atslinko naujas ledynas. Prasidėjo paskutinė (Baltijos) aplėdėjimo stadija. Šią kartą ledynas šliaužė aukštesniu teritorijos paviršiumi. Reljefo formas sudaro daugiausia raudonai rudas, rečiau rudas, kompaktiškas priesmėlis ir priesmėlis. Dažnai randami įvairaus dydžio rieduliai, labai daug užpelkėjimų ir pelkių. Baltijos stadijos metu senesnis kalvagūbris pateko į periglaciines sąlygas. Jo paviršių veikė šaltis, dūlėjimas, solifliukcija ir kiti procesai, kurie aplygino, pažemino kalvagūbrį. Vėliau, ledynui ištirpus ir pasitraukus iš rajono, rinose dar liko palaidoti ledo luistai. Jie ištirpo trijų klimato atsilimų metu: biolingo, ariodo ir borealio. Per holoceną rajono vietovaizdis mažai tepakito (Karmaza, 2001, p. 140–143).

Veisiejis – termokarstinis rinių kilmės ežeras. Ežero ilgis šiaurės–pietų kryptimi – 12450 m, didžiausias plotis – 2180 m (vidutinis – apie 520 m), plotas – 655 ha, didžiausias gylis – 33,8 m, vidutinis – 6 m (Garunkštis, Stanaitis, 1969, p. 142–143; Garunkštis, 1988, p. 103–105, 11 lent.). Ežero krantai

3 pav. Apylinkių situacija prieš Niedos upės patvanką (pagal: Tarasenka, 1997, p. 85).
Fig. 3. Situation of environs before the affluent of the Nieda River (according to Tarasenka, 1997, p. 85).

statūs ir aukšti – vietomis 16–20 m aukščio (H_{abs} 127–137 m). Vakariniame ežero gale įteka Zapsės upė, tekanti iš Zapsio ir Glaisto ežerų, iš pietinės pusės išteka Nieda. Iki 1956 m. ežeras apėmė 4,4 km² plotą ir padidėjo trečdaliu, kai Kapčiamiestyje prie Niedos buvo pastatyta ir 1962 m. paaukštinta užtvanka. Tuomet ir susiformavo dabartinė krantų linija. Vandens lygiui pakilus 1,6 m Veisiejo ežeras susiliejo su greta buvusiais Meškučio, Naudorio, Niedaus ir Uosio ežerais. Dabar ežere yra 13 salų, tačiau dauguma jų atsirado jau po patvenkimo, o Zapsės buvusios vagos kryptį žymi po vandeniu dar išlikę medžių kamienai. Kaip atrodė apylinkės prieš patvanką, matyt Petro Tarasenkos nubraižytame plane (Tarasenka, 1997, p. 85), kurio viršuje pavaizduoti dar atskirai telkšantis Naudorio ežeras bei kelias tarp jo ir Veisiejo ežero (matyt, tas pats, kurį minėjo P. Kulikauskas) (3 pav.).

KULTŪRINIO SLUOKSNIO BŪKLĖ, ŽIDINIAI, DUOBĖS

Zapsės 1-oji gyvenvietė buvo įsikūrusi dešiniajame Zapsės upės žiočių, virtusių Veisiejo ežero įlanka, krante (1 pav.), ant antrosios terasos, 1,6–2,2 m (H_{abs} 112,8–113,4 m) virš dabartinio vandens lygio. Gyvenvietei buvo parinkta labai patogi vieta – iš trijų pusų apsupta vandens ir prie siauriausios Veisiejo ežero sąsmaukos, anksčiau buvusios protakos tarp dviejų ezerų. Kita vertus, kyšulys gairinamas vėju, tačiau vasaros karščių metu čia malonai vėsu ir, svarbiausia, nėra uodus. Dabar kyšulyje auga pušys, pa-

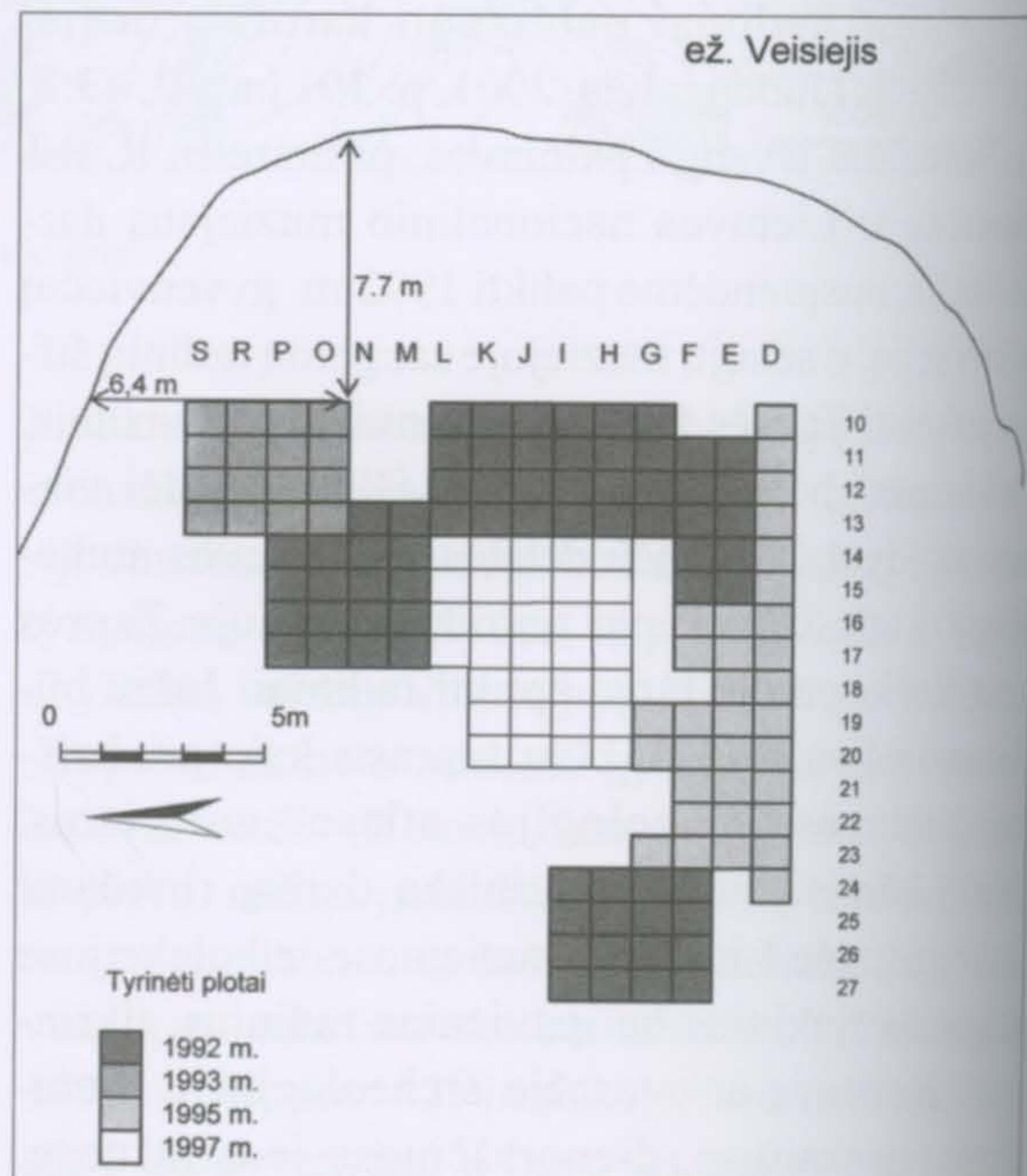

4 pav. 1992 m. kasinėjimų vaizdas. G. Grižo nuotr.

Fig. 4. View of excavations in 1992.

sodintos jau po Paveisininkų piliakalnio tyrinėjimų (4 pav.).

Zapsės upės 1-oji gyvenvietė buvo kasinėjama 1992, 1993, 1995 ir 1997 m. (5 pav.). Šis septynių metų laikotarpis pasižymėjo kasinėjimo ir fiksacijos metodų pokyčiais, kurie dabar atrodo išprasti. 1992–1993 m. tiriamieji plotai buvo suskirstyti į 2x2 m dy-

5 pav. Tyrinėtų plotų schema. V. Juodagalvio brėž.

Fig. 5. Scheme of areas investigated.

6 pav. Tyrinėtų plotų schema. V. Juodagalvio brėž.
Fig. 6. Plan

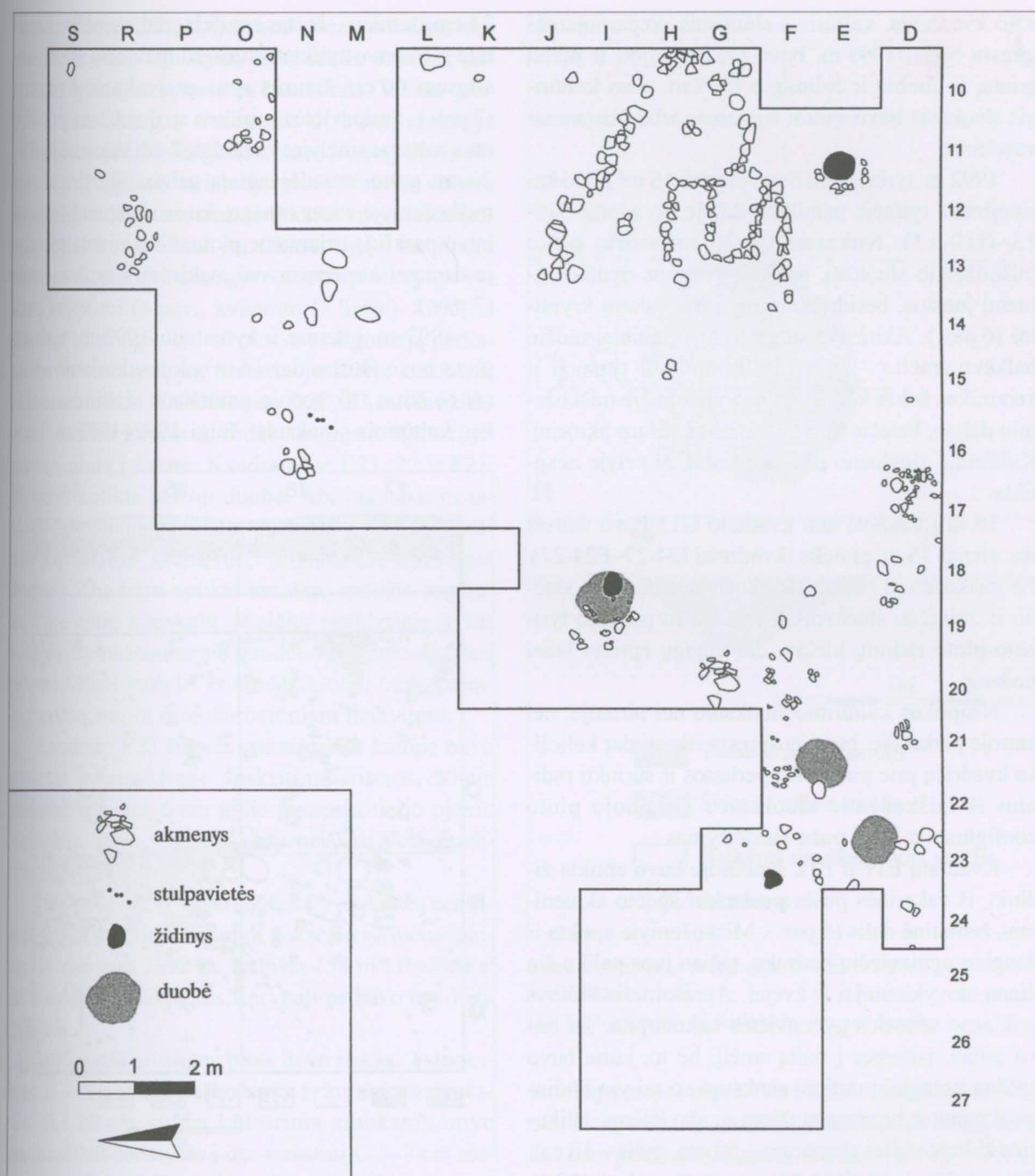
6 pav. Tyrinėto ploto planas. *V. Juodagalvio* brėž.

Fig. 6. Plan of area investigated.

džio kvadratus, kultūrinis sluoksnis preparuojamas įprastu būdu, 1995 m. buvo pradėta sijoti ir plauti gruntą iš duobių ir židinių, o 1997 m. visas kultūrinis sluoksnis buvo sausai sijojamas arba plaunamas vandeniu.

1992 m. tyrinėjimai buvo pradėti 16 m² ploto kasiųjimais rytinėje paminklo dalyje (kvadratai J10-13-G10-13). Nukasus 10–20 cm storio pilko miškožemio sluoksnį, aptiktos įvairaus dydžio akmenų juostos, besidriekiančios rytų–vakarų kryptimi (6 pav.). Akmenys slūgsojo ant stambiagrūdžio balkšvo smėlio – žvirgždo. Radiniai – titnagai ir keramikos šukės koncentravosi viršutinėje miškožemio dalyje, keletas titnagų pasitaikė ir tarp akmenų. Kultūrinio sluoksnio pėdsakų šiame plotelyje neaptikta.

10 m į vakarus nuo kvadrato G13 buvo ištirtas dar vienas 16 m² plotelis (kvadratai I24-27-F24-27). Po miškožemiu buvo užfiksuotas švarus balto smėlio ir žvirgždo sluoksnis. Lyginant su pirmojo tyrinėto ploto radinių kiekiu, čia titnagų aptikta labai nedaug.

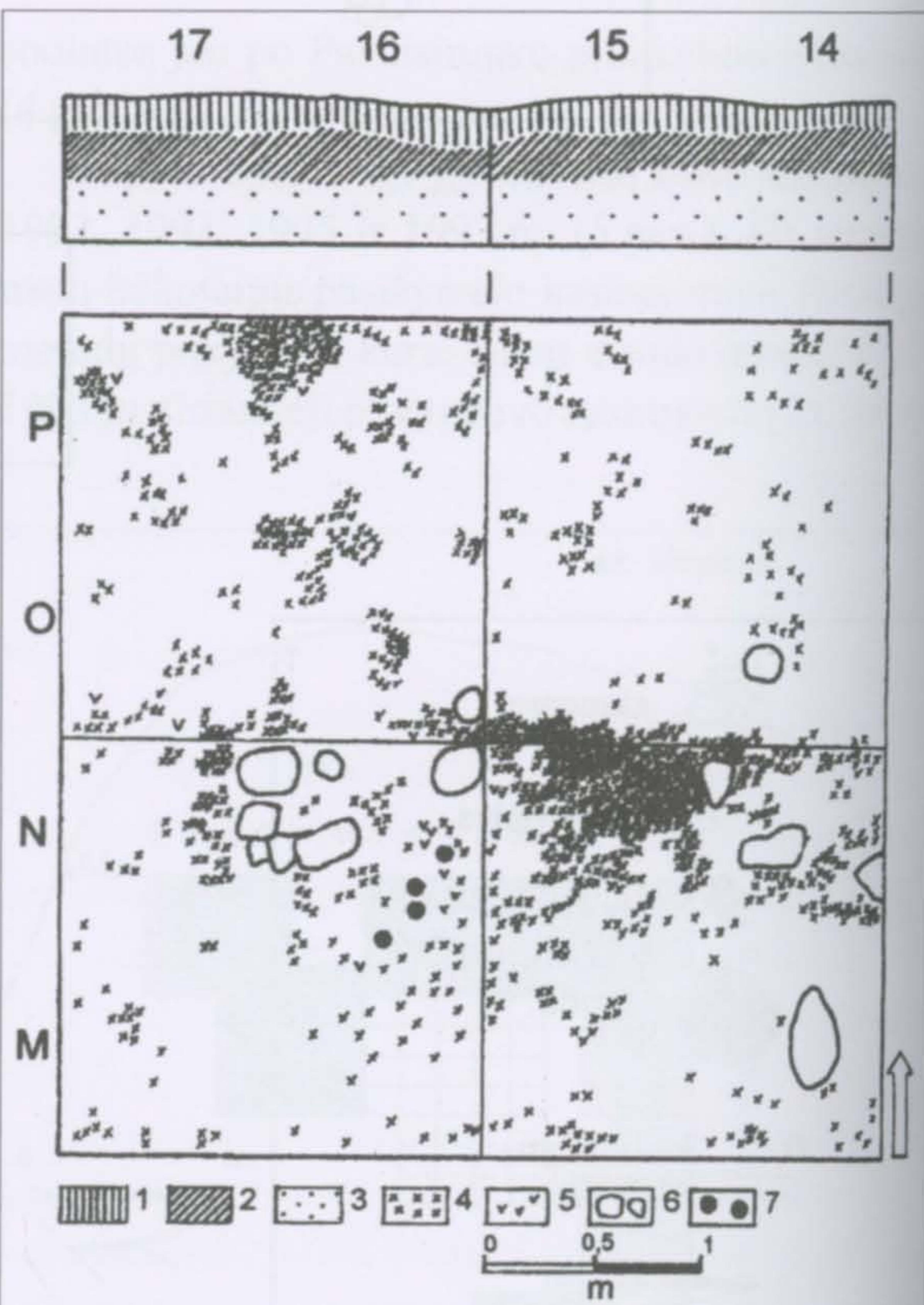
Neaptikus kultūrinio sluoksnio nei pirmoje, nei antroje perkausoje, buvo nuspresta iškasti dar keliolika kvadratų prie pirmosios perkasos ir surinkti radius iš miškožemio sluoksnio. Tiriamojo ploto konfigūraciją lémė pušų išsidėstymas.

Kvadratų E11 ir E12 sandūroje buvo aptikta židinio, iš vakarinės pusės puslankiu apdėto akmenimis, žemutinė dalis (6 pav.). Miškožemyje aptikta ir daugiau ugniaviečių pėdsakų, tačiau juos paliko šių dienų stovyklautojai ir žvejai. Aprašomasis židinys priklauso senosios gyvenvietės laikotarpiui. Jis buvo giliau, įsiterpęs į baltą smėlį, be to, Jame buvo aptikta titnaginių radinių sankaupa, o tai yra būdinga akmens ar bronzos amžiaus ugniavietėms. Išlikusių židinio dalies skersmuo – 50 cm, gylis – 18 cm. Tarp židinyje aptiktų titnagų – 2 peiliai (22:9, 10 pav.), kirvelis (24:1 pav.) ir pleištas (24:2 pav.).

Šiaurinėje 1992 m. tyrinėto ploto dalyje po 15–20 cm storio miškožemio sluoksniu aptiktas kultūrinis sluoksnis, kurį sudarė pilkai geltonas smulkiagrūdis smėlis su smulkiais medžio angliukais ir sudegusiais kauliukais (7 pav.). Kultūrinio sluoksnio storis – 15–

24 cm, žemiau – baltas smulkiagrūdis smėlis. Kvadrato N16 buvo aptikta keturių stulpaviečių eilutę, nusitęsus 60 cm šiaurės rytų–pietvakarių kryptimi (7 pav.). Stulpavietės – pilkos spalvos, vos pastebimos baltame smėlyje, vienodos, 7 cm skersmens, 18–20 cm gylio, smailėjančiais galais. Skirtingai nuo miškožemyje rastų titnagų, kurie daugmaž tolygiai buvo pasklidę tiriamame plete, šiauriniame plotelyje titnagai koncentravosi atskiromis sankaupomis (7 pav.).

1993 m. į šiaurę ir rytus nuo 1992 m. tyrinėto ploto buvo ištirtas dar 16 m² plotas, kuriame aptiktas neištisas, tik senojo paviršiaus įdubimuose išlikęs kultūrinis sluoksnis. Taigi 1992–1993 m. buvo

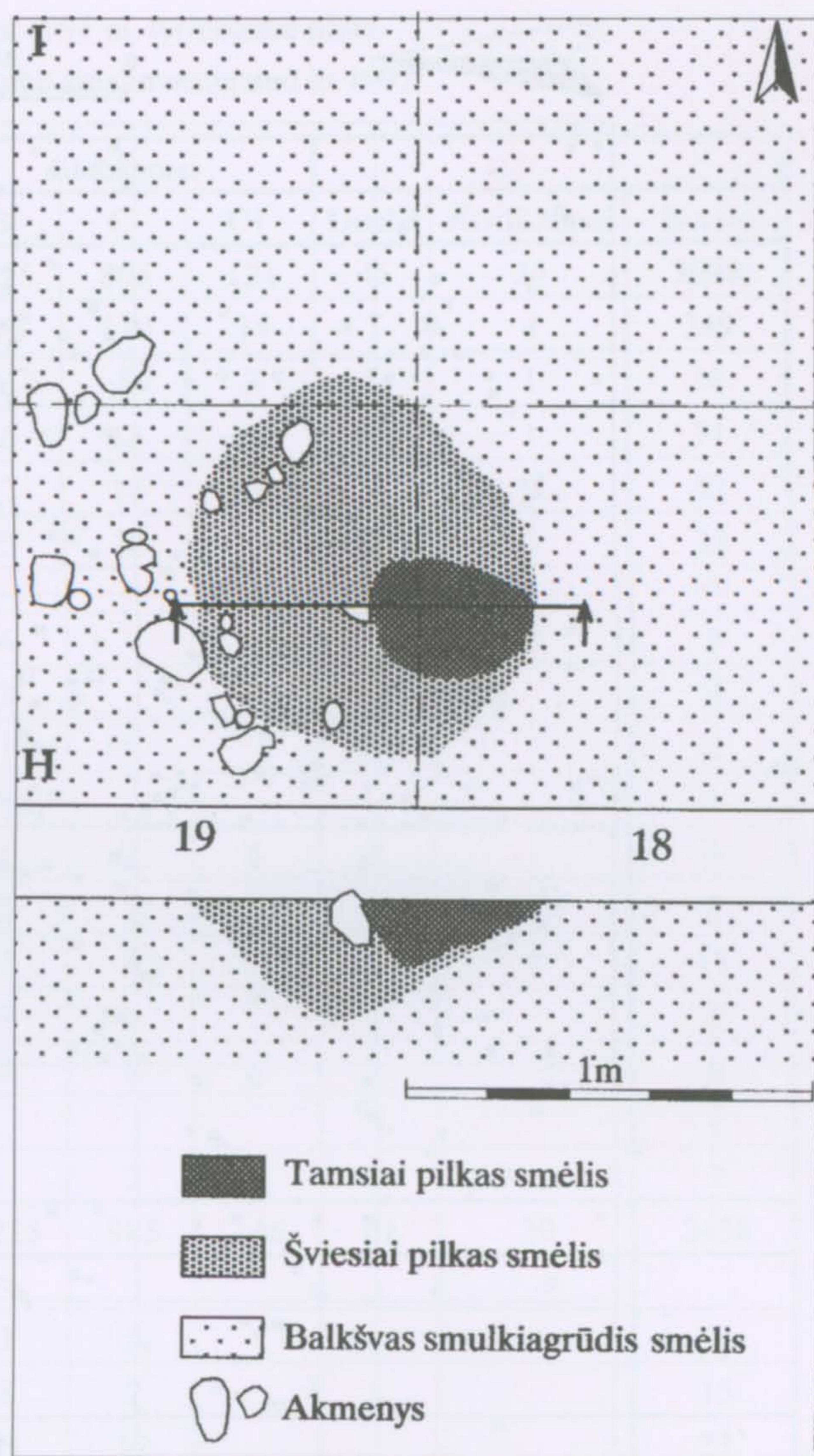
7 pav. Ištrauka iš 1992 m. tyrinėto ploto plano: 1 – miškožemis; 2 – pilkai geltonas smėlis – kultūrinis sluoksnis; balkšvas smulkiagrūdis smėlis ir žvirgždas; 4 – titnaginių radiniai; 5 – keramikos fragmentai; 6 – akmenys; 7 – stulpavietės. V. Juodagalvio brėž.
Fig. 7. Excerpt from the plan of area investigated in 1992: 1 – forest soil, 2 – grayish yellow sand – cultural layer; whitish fine-grained sand and gravel; 4 – flint finds; 5 – ceramic fragments; 6 – stones; 7 – post-holes.

Kvadrato I šiaurės vakariniame kampe buvo aptiktas 88 m². Paaiškėjo, kad didžioji kultūrinio sluoksnio dalis išpustyta, todėl iškilo tolesnių paminklo tyrinėjimų prasmės klausimas. Tačiau gausus ir išraiškingas titnaginių dirbinių rinkinys paskatino testi kasinėjimus. Atrodė, jog perspektyvu būtų išplėsti tiriamajį plotą šiaurės vakarų kryptimi, tačiau tam trukdė tankiai susodintos pušys, todėl buvo numatyta iškasti ilgą 1 m pločio perkasą piečiau, visame gyvenvietės plote rytų–vakarų kryptimi (5 pav., kvadratų D linija). 1995 m. iškasus 15 m ilgio ir 1 m pločio žvalgomają perkasą, buvo nustatyta, jog vakarinėje dalyje kultūrinis sluoksnis išliko. Kvadratuose D22, 23 buvo užfiksuoti duobės kontūrai, todėl nuspręsta išplėsti tiriamajį plotą į šiaurę. Kvadratuose E21, 22 ir F21, 22 buvo aptikta antroji duobė. Abi jos labai panašios: 80 cm skersmens, iki 60 cm gylio nuo viršutinio kultūrinio sluoksnio horizonto, apvaliais dugnais. Duobėse aptikta smulkių medžio anglukų, titnaginių nuoskalų, skelčių, skaldytinio ir beveik pusė plokščiadugnio puodelio su mineralinėmis priemaišomis molyje. Iš abiejų duobių buvo paimta medžio anglų radiokarboniniam datavimui.

Kvadrato F23 šiaurės vakariniame kampe buvo aptiktas netaisyklingo apskritimo formos, 30 cm skersmens ir vos 6 cm gylio pusapskritimio pjūvio židinukas, kurio viršutinė dalis neišliko. Jokių radinių židinyje neaptikta.

1997 m. ištirtas 32 m² plotas gyvenvietės centre dalyje, siekiant sujungti anksčiau tyrinėtus plotus. Iš viso nuo 1992 m. tyrinėta 154 m². Praktiskai tai visas paminklo plotas, kurį galima buvo tuo metu tyrinėti.

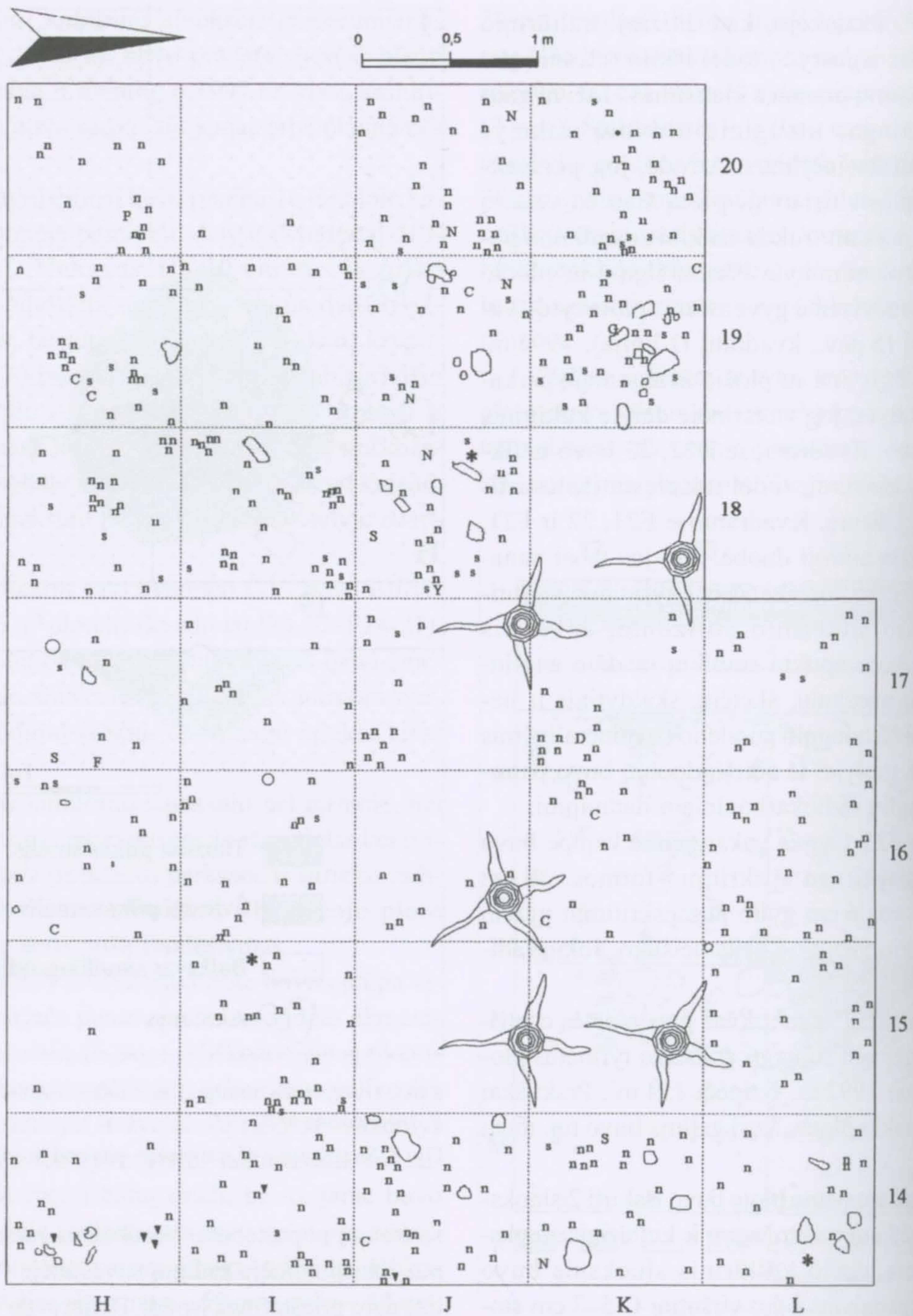
1997 m. tiriamajame plote buvo išskirti 2 sluoksniai: B – 15–20 cm miškožemio ir kultūrinis sluoksnis. Iki 20 cm storio kultūrinis sluoksnis buvo mechaniskai padalytas į du: viršutinį C 5–7 cm storio ir apatinį C1, kuris buvo kasamas iki nejudinto grunto. Kultūrinio sluoksnio apatinė riba visiškai neryški. Praktiskai kasama buvo tol, kol pasitaikydavo radinių. Vienintelis apčiuopiamas kultūrinio sluoksnio pabaigos rodiklis – smulkių natūralių titnago gabaliukų pagausėjimas smėlyje. Radiniai kultūriniame sluoksnyje pasklidę gana tolygiai (9 pav.), ryškesnių

8 pav. Gyvenvietės stratigrafija, duobės ir židiniai.
V. Juodagalvio brėž.

Fig. 8. Stratigraphy of settlement, pits and hearths.

sankaupų nepastebėta. Vertikalaus radinių pasklidimo, atispindinčio radinių suvestinėje (1 lent.), analizė daro prieštariną išpūdį. Reliatyviai velyvi strėlių antgaliai buvo aptikti aukšciau, išskyrus vieną, atsidūrusį žemutinėje kultūrinio sluoksnio dalyje. Tačiau ir visi trys lancetai, laikytini ankstyvesniais, taip pat aptikti miškožemyje, tuo tarpu visi mikrorėžtukai buvo rasti kultūriniame sluoksnyje. Tai, jog radinių, aptiktų miškožemyje ir abejose kultūrinio sluoksnio lygiuose, kiekis yra beveik vienodas, atviro tipo

9 pav. Radinių pasklidimas 1997 m. tyrinėto ploto kultūriniame sluoksnyje. Titnaginiai radiniai: n – nuoskala; N – retušuota nuoskala; s – skeltė; S – retušuota skeltė; C – skaldytinis; G – gremžtukas; F – dirbinio fragmentas; D – dirbinys; Y – yla. Keramika: žvaigždutė – keramikos fragmentas su augalinėmis priemaišomis molyje; trikampis – keramikos fragmentas su mineralinėmis priemaišomis molyje. V. Juodagalvio brėž.

Fig. 9. Distribution of finds in the cultural layer of area investigated in 1997. Flint finds: n – flake; N – retouched flake; s – blade; S – retouched blade; C – flint core; G – scraper; F – fragment of artifact; D – artifact; Y – awl. Ceramics: asterisk – fragment of ceramics with vegetable admixtures in clay; triangle – fragment of ceramics with mineral admixtures in clay.

TITNA
Nuosk
Skeltė
Skaldy
Fragm
Retušu
Retušu
Mikron
Antgal
Lanceta
Trapez
Itveriar
Gremžt
Grandu
Réžtuka
Ylos ir
Peiliai
Kirviai
Kiti dirb
Iš viso
KERAM
Keramik
Keramik
Iš viso

gyvenvie
čia reikia
vo taikyt
mo metod
Tuo tarpu
mas. Iš v
naginiai r
10,13 – si
retušuoti
mų duor
73,22 pro
dytinių ir

1 lentelė. Radinių pasklidimas 1997 m. tyrinėtame plote.
Table 1. Distribution of finds in the area investigated in 1997.

TITNAGINIAI RADINIAI	Sluoksniai			Duobė	Atsitiktiniai	Iš viso
	B	C	C1			
Nuoskalos	1025	805	121	45	24	2020
Skeltės	113	110	15	7	4	249
Skaldytiniai	6	8	3		1	18
Fragmentai	16	13	1		1	31
Retušuotos nuoskalos	17	16	3	3	3	42
Retušuotos skeltės	23	12		2	1	38
Mikrorėžtukai		6				6
Antgaliai	6		1		1	8
Lancetai	3					3
Trapecijos	1	1				2
Įtveriamieji ašmenėliai	1					1
Gremžtukai	1	2	1	1		5
Grandukai	2	2			3	7
Rėžtukai	7	4		1	1	13
Ylos ir gražteliai	1	2				3
Peiliai	3	2	1			6
Kirviai				1		1
Kiti dirbiniai		2		1		3
Iš viso	1225	985	146	61	39	2456
KERAMIKA						
Keramika su augalinėmis priemaišomis	3	5				8
Keramika su mineralinėmis priemaišomis	8	7				15
Iš viso	11	12				23

gyvenvietėje yra pakankamai pozityvus faktas. Tiesa, čia reikia priminti, kad 1997 m. tyrinėjimų metu buvo taikytas kultūrinio sluoksnio plovimo ir sijojimo metodas, kurio efektyvumas yra gerai žinomas. Tuo tarpu miškožemis nebuvo plaunamas ar sijojamas. Iš viso gyvenvietėje 1997 m. paimti 2457 titnaginiai radiniai, kurių 82,21 proc. sudarė nuoskalos, 10,13 – skeltės, 0,73 – skaldytiniai ir 6,91 proc. – retušuoti titnagai. Palyginus su 1995 m. tyrinėjimų duomenimis (950 titnaginių radinių, iš jų 73,22 proc. nuoskalų, 10,37 – skelčių, 1,94 – skaldytinių ir 14,47 proc. retušuotų titnagų) matyti, jog

nuoskalų procentas bendrame titnaginių radinių skaičiuje aukštesnis. Tai vėlgi sijojimo ir plovimo efektas – randama kur kas daugiau smulkių, dažniausiai retušavimo nuoskalėlių.

Tiriama plote po miškožemiu buvo aptikta ovalios formos, 80x100 cm dydžio ir 30 cm gylio duobė, užpildyta šviesaus pilko smėlio ir su tamsaus pilko anglingo smėlio tarpsluoksniu – židinio pėdsaku (8 pav.). Duobėje aptiktas 61 titnaginis radinys, tarp jų 3 retušuotos nuoskalos, 2 retušuotos skeltės, gremžtukas, rėžtukas, ovalinis apskaldytas kirvelis be gludinimo žymių.

TITNAGINIAI RADINIAI

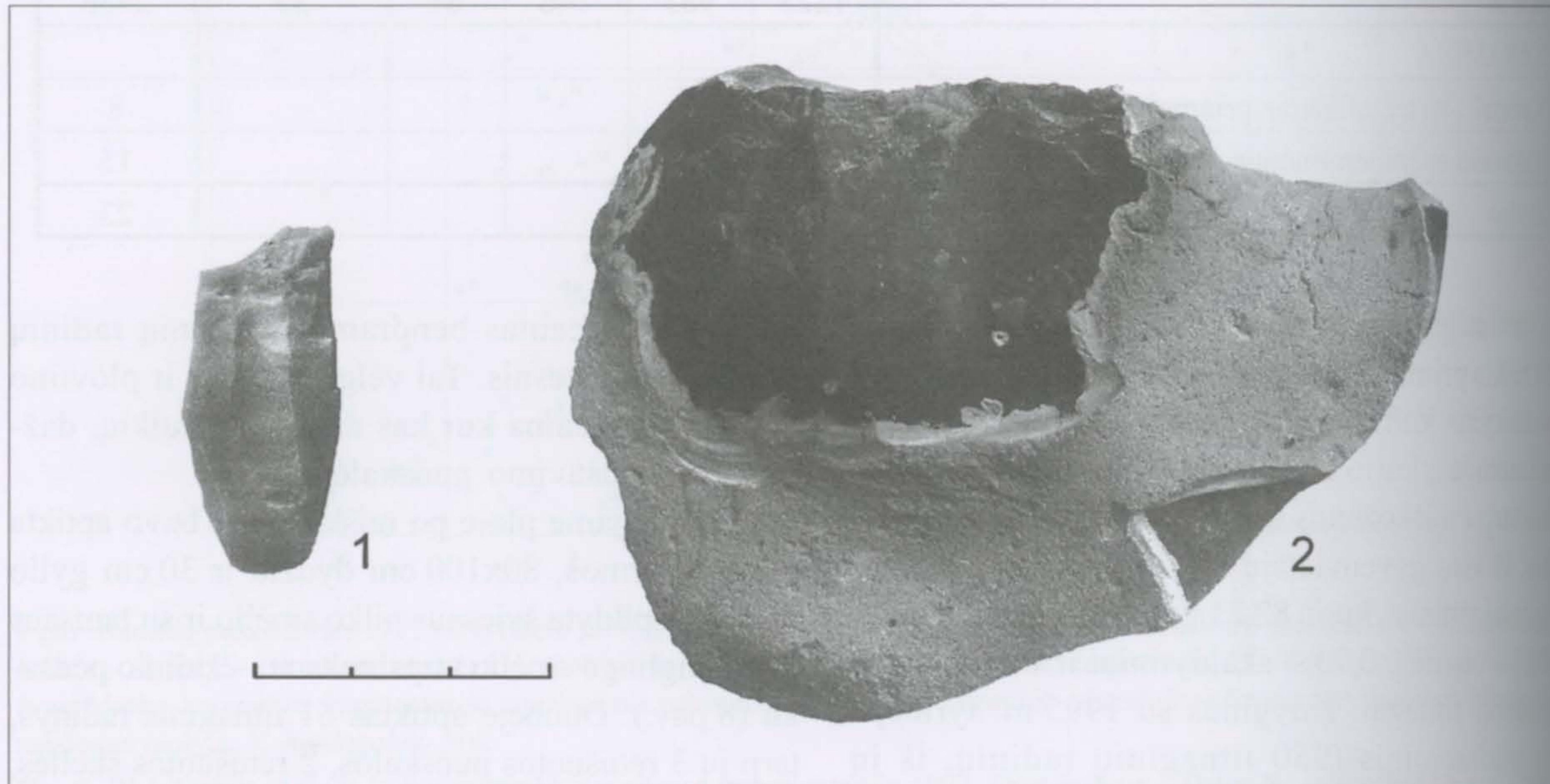
Zapsės upės 1-osios gyvenvietės titnaginių radinių kompleksas gausus ir įvairus. Palyginti nedideliamė tyrinėtame plote iš viso surinkti 7725 titnaginiai radiniai (2 lent.). Skaldytiniams ir dirbiniams gaminti 2 lentelę. Titnaginiai radiniai.

Table 2. Flint finds.

RADINIAI	Skaičius	%
Nuoskalos	6202	80,28
Skeltės	633	8,19
Skaldytiniai	70	0,9
Retušuoti titnagai	820	10,61
IŠ VISO	7725	100

buvo naudojama skirtinga žaliaava – juodos, pilkos ir balkšvos spalvos titnagas. Nužievinto titnago spalva – gana abejotinas išskirtumo požymis, tuo tarpu skirtinga žievė dažnai gali pagelbėti, bandant nustatyti, iš kokios žaliavos gaminti skaldytiniai, nuo jų nuskeltos skeltės ir net dirbiniai. Iš Zapsės upės 1-osios gyvenvietės titnagu išsiskiria bent trijų žievės atspalvių radiniai. Daugiausia aptikta skaldytinių, skelčių ir dirbinių su rudai gelsvos žievės liekanomis.

Kiek mažiau rasta titnagu su gelsvai pilko atspalvio ir dar mažiau su pilka žieve. Dauguma skaldytinių su rudai gelsva žieve pasižymi labai paprastu paruošimu: vienu atveju titnago riedulys ar kitokios formos konkrecija būdavo perskeliamas per pusę, tokiu būdu paruošiant skaldymo aikštelę, ir nuoskalos bei netaisyklingos skeltės nuskeliamos be papildomo paruošimo, pvz., pirminės skeltės suformavimo (11:4, 7 pav.). Galima būtų paprieštarauti teigiant, jog nurodyti skaldytiniai yra dar tik paruošimo fazės, tačiau taip nėra, nes, kaip pamatysime vėliau, nuoskalos ir skeltės su žieve nuo tokų skaldytinių visiškai tenkino meistrių poreikius. Iš nuoskalų su žieve buvo gaminami visų rūšių titnaginiai dirbiniai: gremžtukai, grandukai, ylos bei gražteliai ir net strėlių antgaliai. Kitu atveju nuo skėlimui patogaus titnago gabalo nuoskalos ir skeltės būdavo atskeliamos net neparuošus skėlimo aikštelės (10:2 pav.). Keletas tos pačios rūšies neapdorotų titnago gabalų iš Zapsės 1-osios gyvenvietės kultūrinio sluoksnio buvo ištirta daugiaelementinės spektrinės emisinės ir rentgenofluorescencinės analizės metodais. Palyginimui buvo panaudota medžiaga iš Lenkijos, Baltarusijos ir Pietų Lietuvos (Dusia 8, Glūkas 10, Zapsė 5) bei

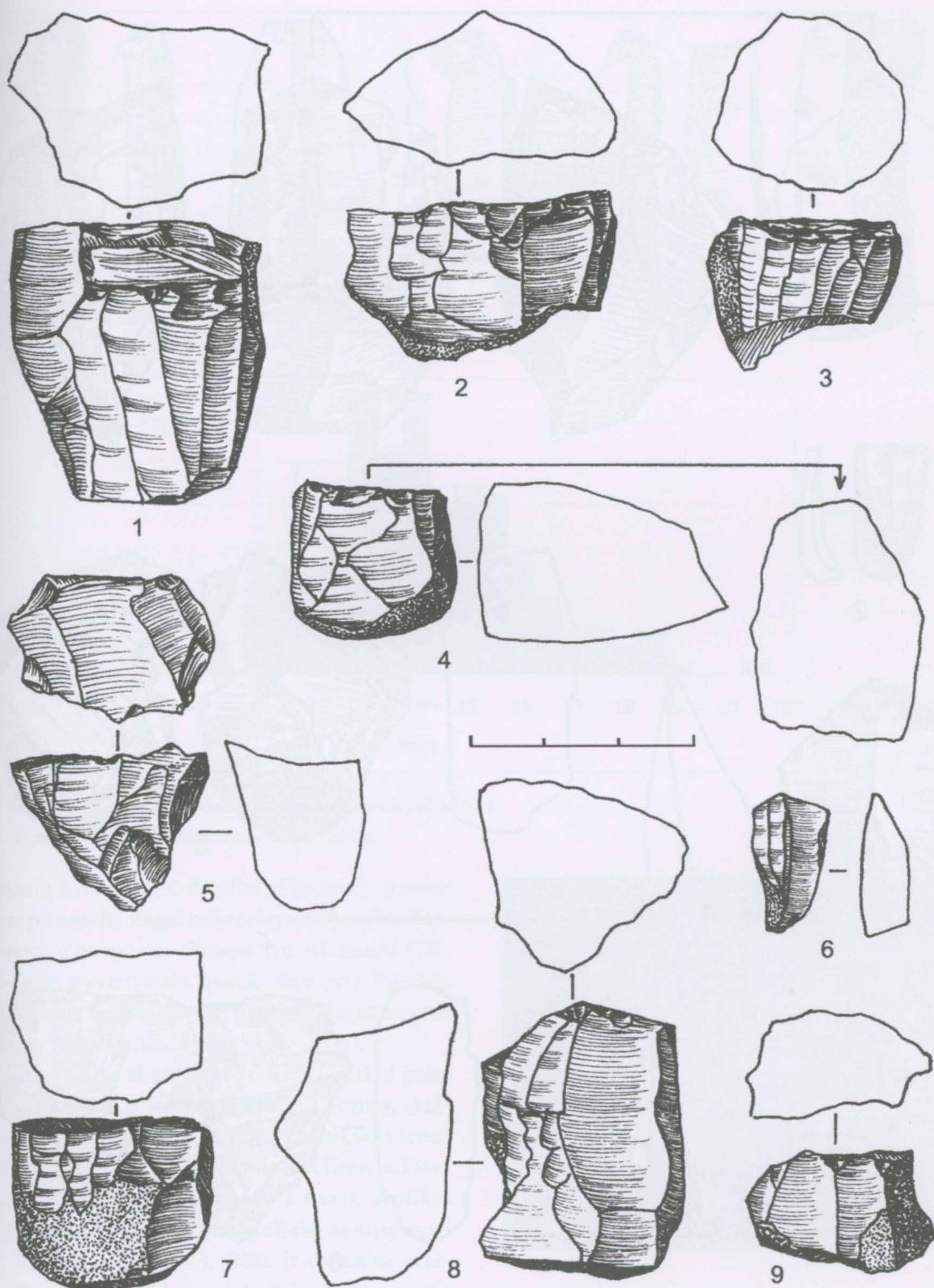

10 pav. Skaldytiniai. V. Juodagalvio nuotr.

Fig. 10. Flint cores.

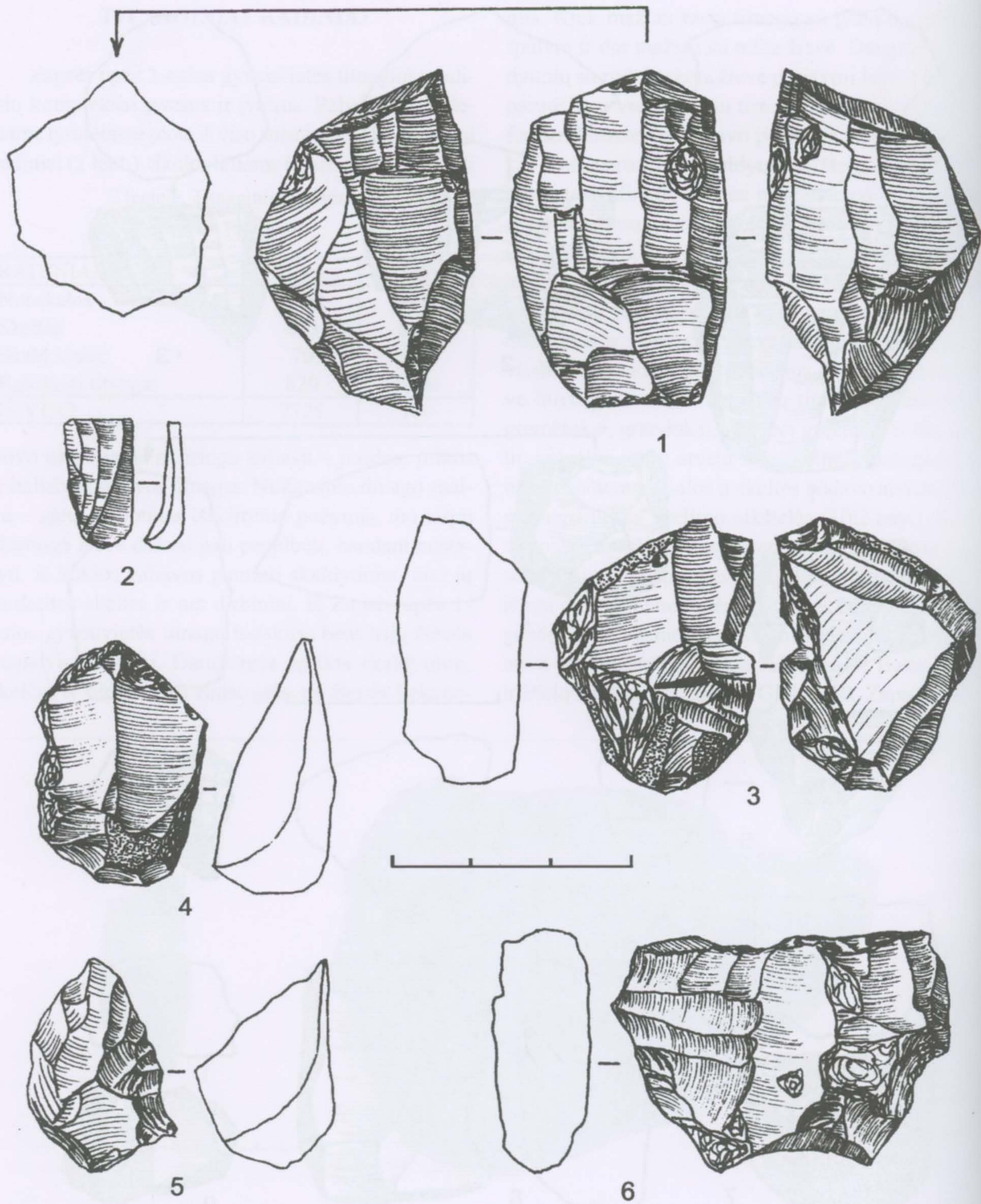
11 pav. Skaldyt...

Fig. 11. Flint co...

11 pav. Skaldytiniai. V. Juodagalvio pieš.

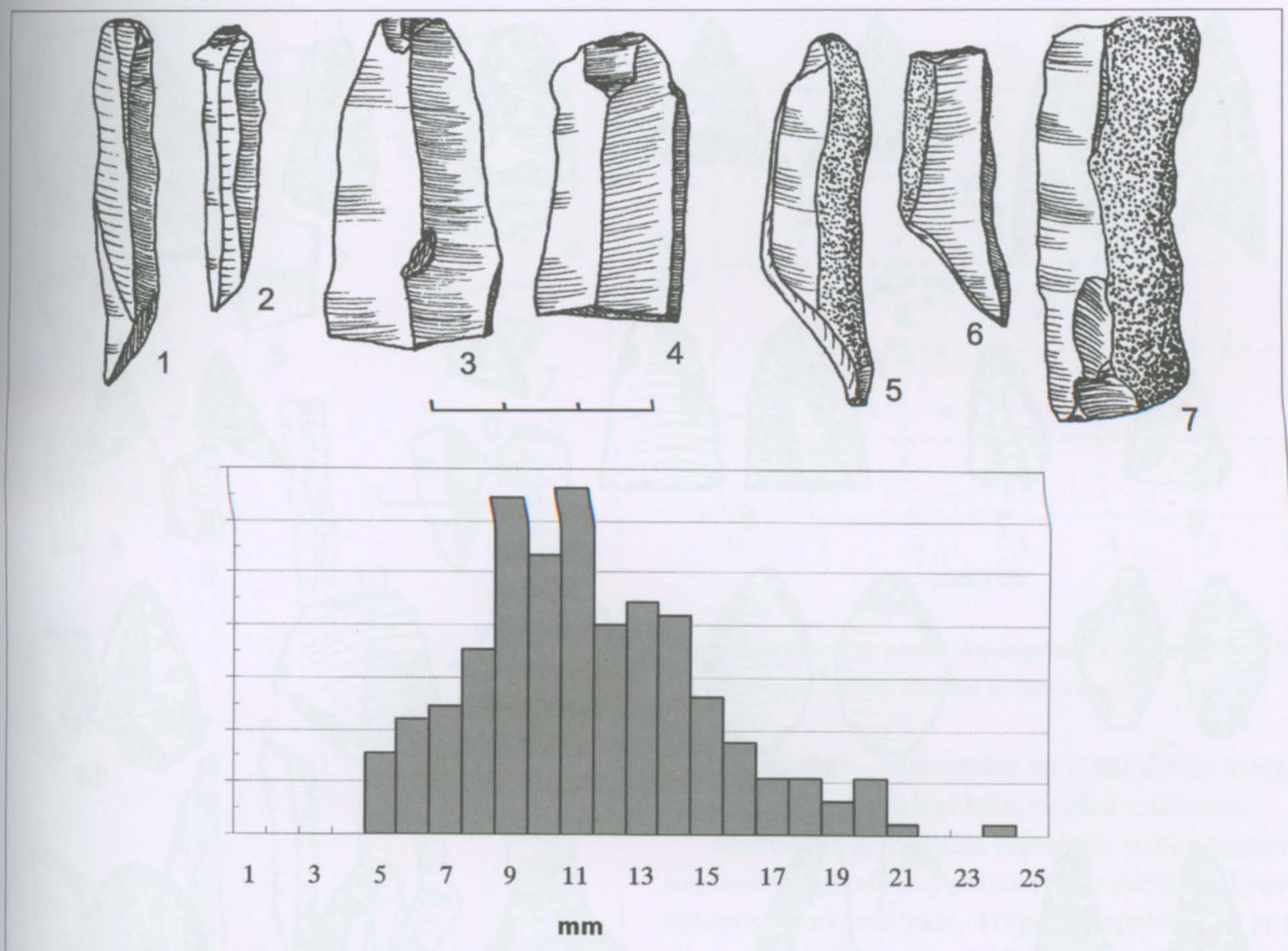
Fig. 11. Flint cores.

12 pav. Skaldytiniai. V. Juodagalvio pieš.

Fig. 12. Flint cores.

13 pa
Fig. 1Pietv
amži
sés 1
ko 10
upės,
(KariS
va ži
niaus
dviga
lémis
kelet
(10:1
mini
rasta
radin

13 pav. Skelčių tipai ir skelčių pločio diagrama. *V. Juodagalvio* brėž.

Fig. 13. Types of blades and diagram of blades width.

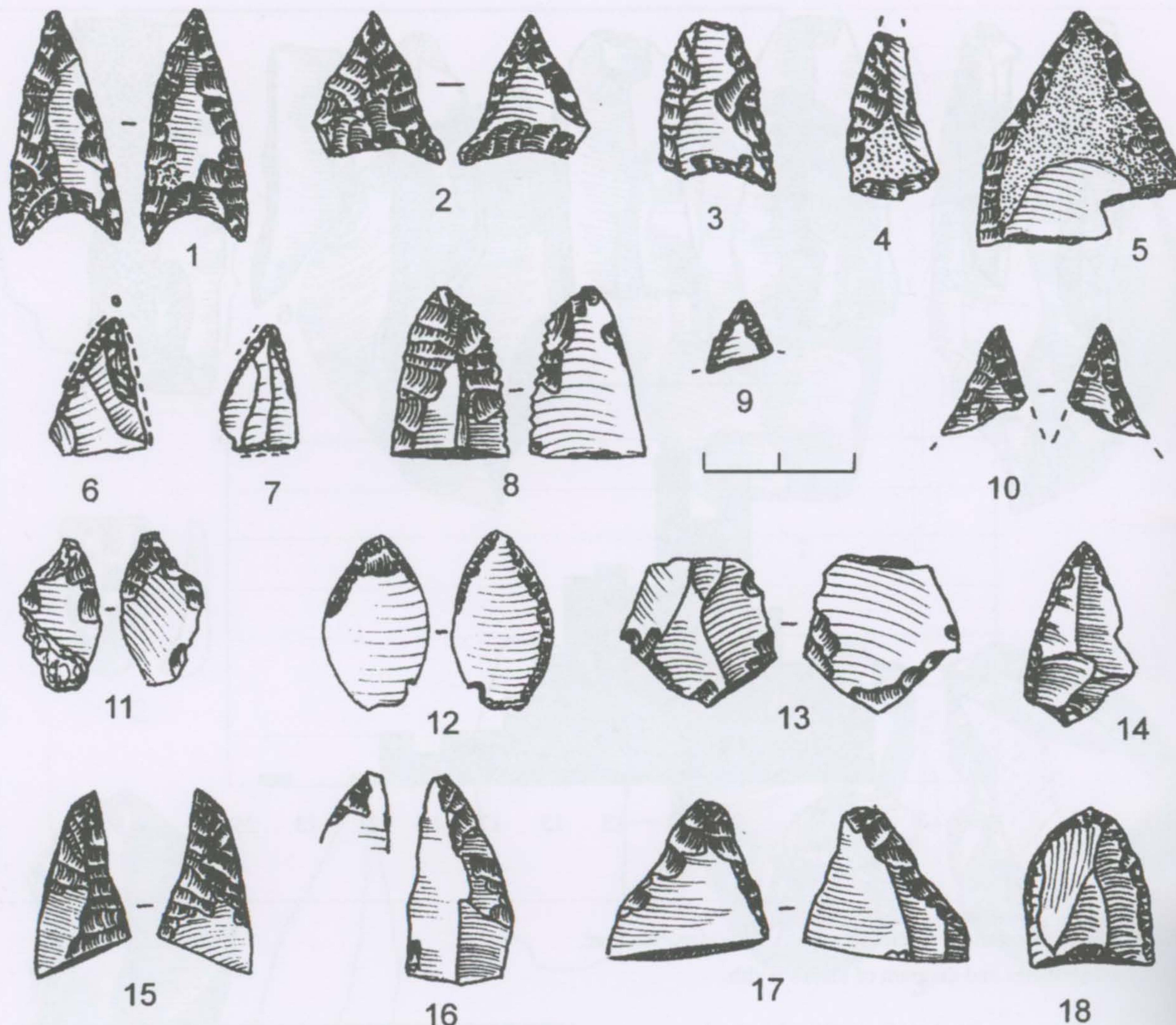
Pietvakarių Lietuvos (Kubilieliai, Gluobiai) akmens amžiaus paminklų. Pagal mikroelementų sudėtį Zapsės 1-osios gyvenvietės titnagai yra artimiausiai Glūko 10-osios gyvenvietės, įsikūrusios prie Varėnės upės, Dusios ir Zapsės 5-osios gyvenviečių titnagams (Karmaza, Juodagalvis, Ostrauskas, 2001).

Skaldytinių ir skaldytinių dalių su pilkai gelsva žieve mažiau ir jie konkretesnių formų, dažniausiai kūginiai (12:2, 4, 5 pav.). Aptiktas vienas dvigalis skaldytinis įžambiomis skėlimo aikšteliemis, primenantis svidrinį (12:1 pav.). Aptikta keletas skaldytinių siauroms skeltelėms nuspausti (10:1; 11:3, 6; 12:2 pav.). Būta ir dvigalių prizminių skaldytinių (11:8 pav.), tačiau daugiausia rasta sunkiai apibrėžiamos netaisyklingos formos radinių (12:3, 6 pav.).

14 pav. Patina pasidengęs trikampis strėlės antgalis. *V. Juodagalvio* nuotr.

Fig. 14. Triangle patina-covered arrow point.

15 pav. Strėlių antgaliai, ruošiniai ir fragmentai. V. Juodagalvio pieš.

Fig. 15. Arrow points, their blanks and fragments.

Skaldytinių kokybė atskleidžia ir nuo jų nuskeliamų ar nuspaužiamų skelčių formas. Gyvenvietėje aptikta trijų pagrindinių tipų skelčių: taisyklingos, pagamintos spaudimo būdu, siauros ir ilgos (13:1, 2 pav.), plačios ir storos, nuskeltos netiesioginio skėlimo būdu (13:3, 4 pav.) ir netaisyklingos su žieve (13:5–7 pav.). Vyrauja 9–11 mm pločio skeltės (13 pav.). Beveik visos siaurosios skeltelės – juosvos spalvos, be patinos. Be patinos ir skeltės su ruda gelsvos žievės liekanomis. Plačiosios skeltės ir iš jų pagaminti dirbiniai (20 pav.) dažniausiai švieisiai pilkos spalvos ir su melsva patina. Pasitaikė ir

viens trikampis įgaubtu pagrindu strėlės antgalis, pasidengęs melsvai ir baltais marga patina (14 pav.).

Strėlių antgalių grupei priskirti 23 radiniai, tarp kurių daugiausia – fragmentų ar nebaigtų dirbinių. Trikampiai antgaliai gana įvairūs tiek forma, tiek apdirbimu. Visai sveiki antgaliai tik trys, kiti arba aplūžę (14; 15:2–5 pav.), arba išlikę tik menki jų fragmentai (15:9, 10 pav.). Iš turimos medžiagos galima matyti, jog tarp trikampių antgalių yra klasinių „širdinių“, t.y. įgaubtu pagrindu ir išgaubtomis šoninėmis briaunomis (14; 15:1 pav.), asimetriškų, kurių viena briauna išgaubta, o kita įgaubta (15:4,

16 pav.

Fig. 16

15 pa-

(15:4

mis (

pleks

smaig

A

antga

šuoti

St

nago,

5 pav.

Kalba

pasteb

laus p

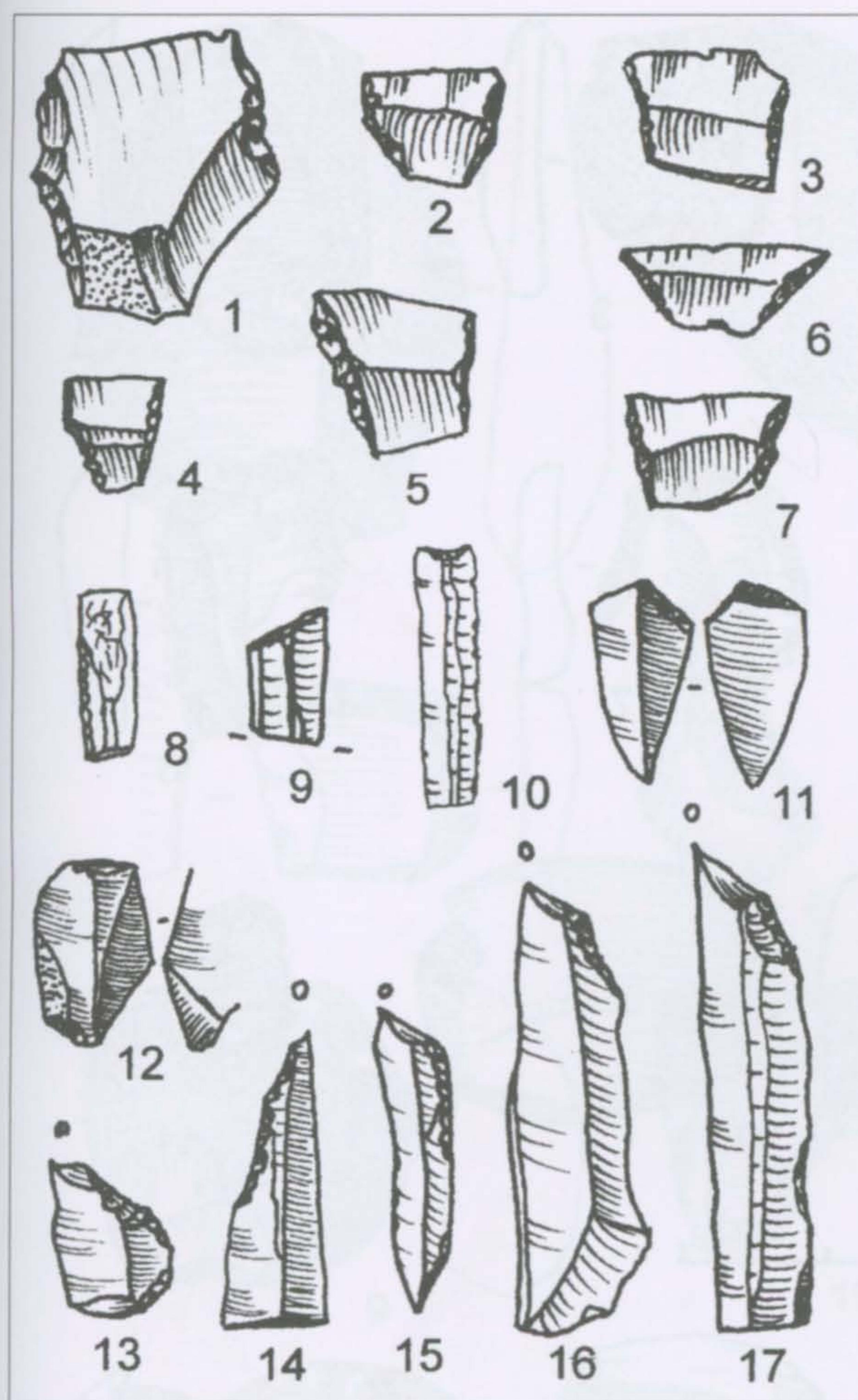
16 pav. Mikrolitai. *V. Juodagalvio pieš.*

Fig. 16. Microliths.

15 pav.), tiesiu pagrindu (15:6, 7 pav.) ir išgaubtu (15:4 pav.), taip pat įgaubtomis šoninėmis briaunomis (15:10 pav.). Santykinai velyvų paminklų kompleksų būdingas požymis yra susmaugtas antgalio smaigalys (15:2, 5 pav.).

Antroji strėlių antgaliai grupė – lapelio pavidalo antgaliai (15:11, 12 pav.). Jie menkai apdoroti, retušuoti ir plokščiu, ir smulkiau retušu.

Strėlių antgaliai pagaminti iš juosvos spalvos titnago, du iš jų – su išlikusia rudai gelsva žieve (15:4, 5 pav.) ir tik vienas pasidengęs stora patina (14 pav.). Kalbant apie antgaliai paviršiaus apdorojimą, reikia pastebėti, jog Zapsės gyvenvietės meistrai turėjo dailaus plokščio retušo atlikimo įgūdžių, tačiau nesisten-

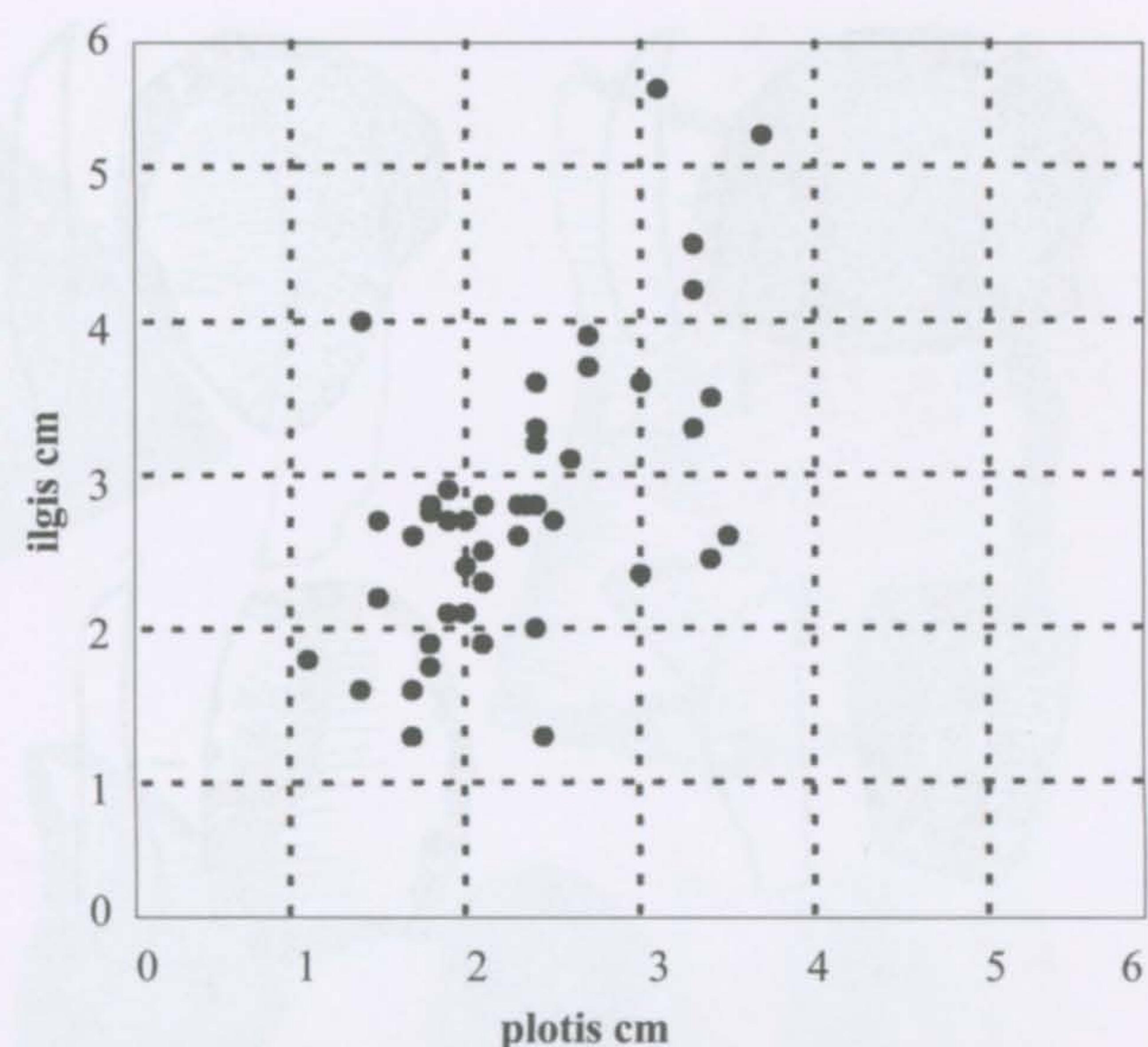
17 pav. Morfometrinė gremžtukų diagrama. *V. Juodagalvio brēž.*

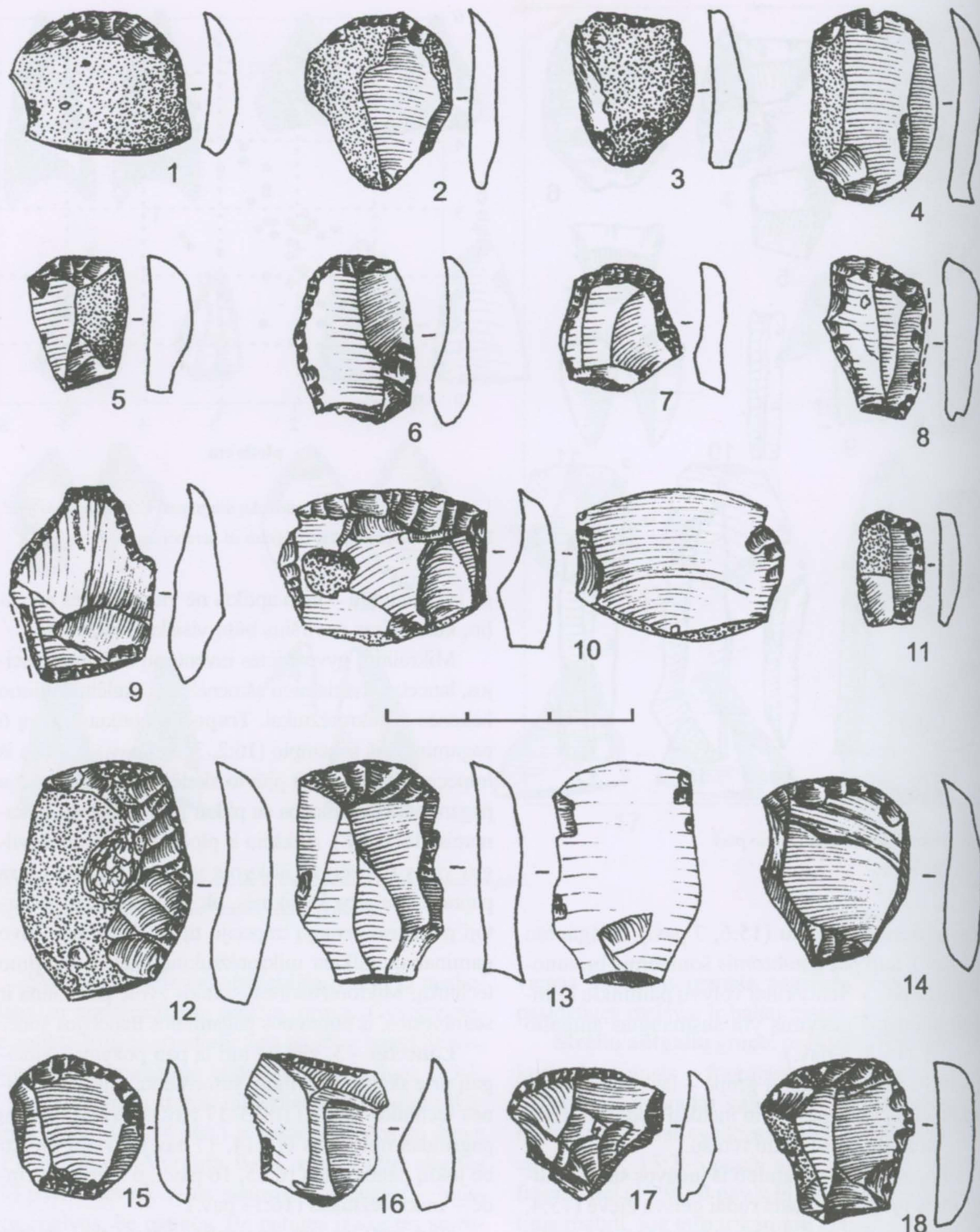
Fig. 17. Morphometric diagram of scrapers.

gė jų panaudoti – nėra aptikta nė vieno strėlės antgalio, kurio visas paviršius būtų visiškai retušuotas.

Mikrolitinį gyvenvietės inventorių sudaro trapecijos, lancetai, įtveriamieji ašmenėliai ir skelčių dalijimo liekanos – mikrorėžtukai. **Trapecijų** aptikta 7, iš jų 6 pagamintos iš trikampio (16:2, 3, 5–7 pav.) ir viena iš trapecinio (16:4 pav.) pjūvio skelčių. Viena trapecija pagaminta iš nuoskalos su pilkai gelsvos žievės liekanomis (16:1 pav.). Aukščio ir pločio proporcijų atžvilgiu visos trapecijos, išskyrus vieną (16:6 pav.), yra paprastosios arba klasikinės, tik nesimetriškos. Išskirtinių priklauso žemujų trapecijų tipui. Trapecijos buvo gaminamos taikant mikrorėžtukinę skelčių dalijimo techniką. Mikrorėžtukinės išskalos žymė pastebima ir stambiosios, iš nuoskalos pagamintos trapecijos šone.

Lancetai – 5, visi jie turi tą patį požymį – smailiai prie skeltės pagrindo, suformuotą mikrorėžtukinės technikos būdu (16:13–17 pav.). Dvieju lancetų pagrindas nulaužtas (16:14, 17 pav.), dviejų palikti be jokių pataisymų (16:15, 16 pav.), o vieno pagrinde – mikrorėžtukas (16:13 pav.).

Nors visų lancetų smailiai – storajame skeltės gale, tačiau **mikrorėžtukų** aptikta dvejopų: skeltės viršūnėje (16:11 pav.) ir prie skeltės pagrindo (16:12 pav.).

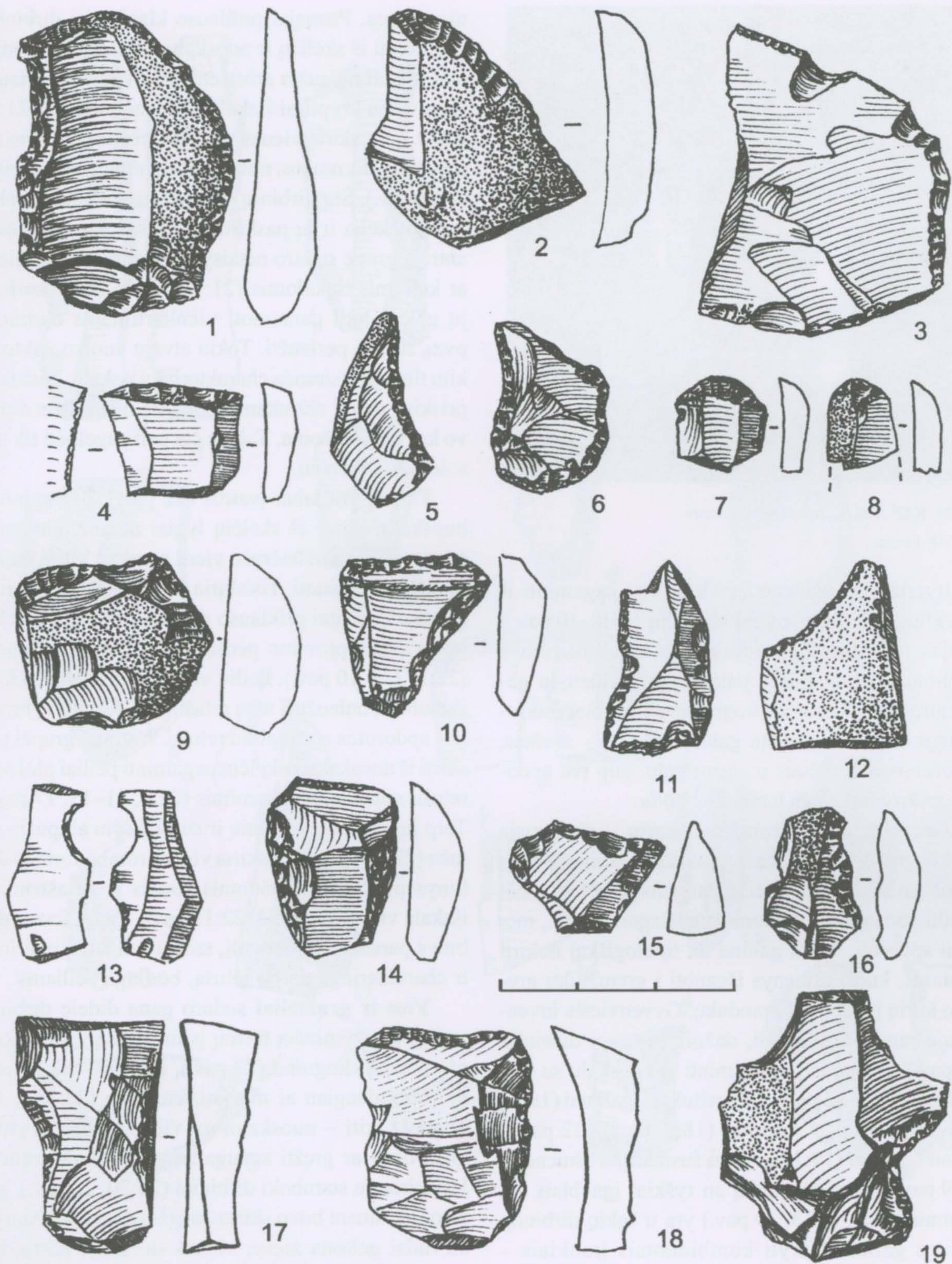

18 pav. Gremžtukai. V. Juodagalvio pieš.

Fig. 18. Scrapers.

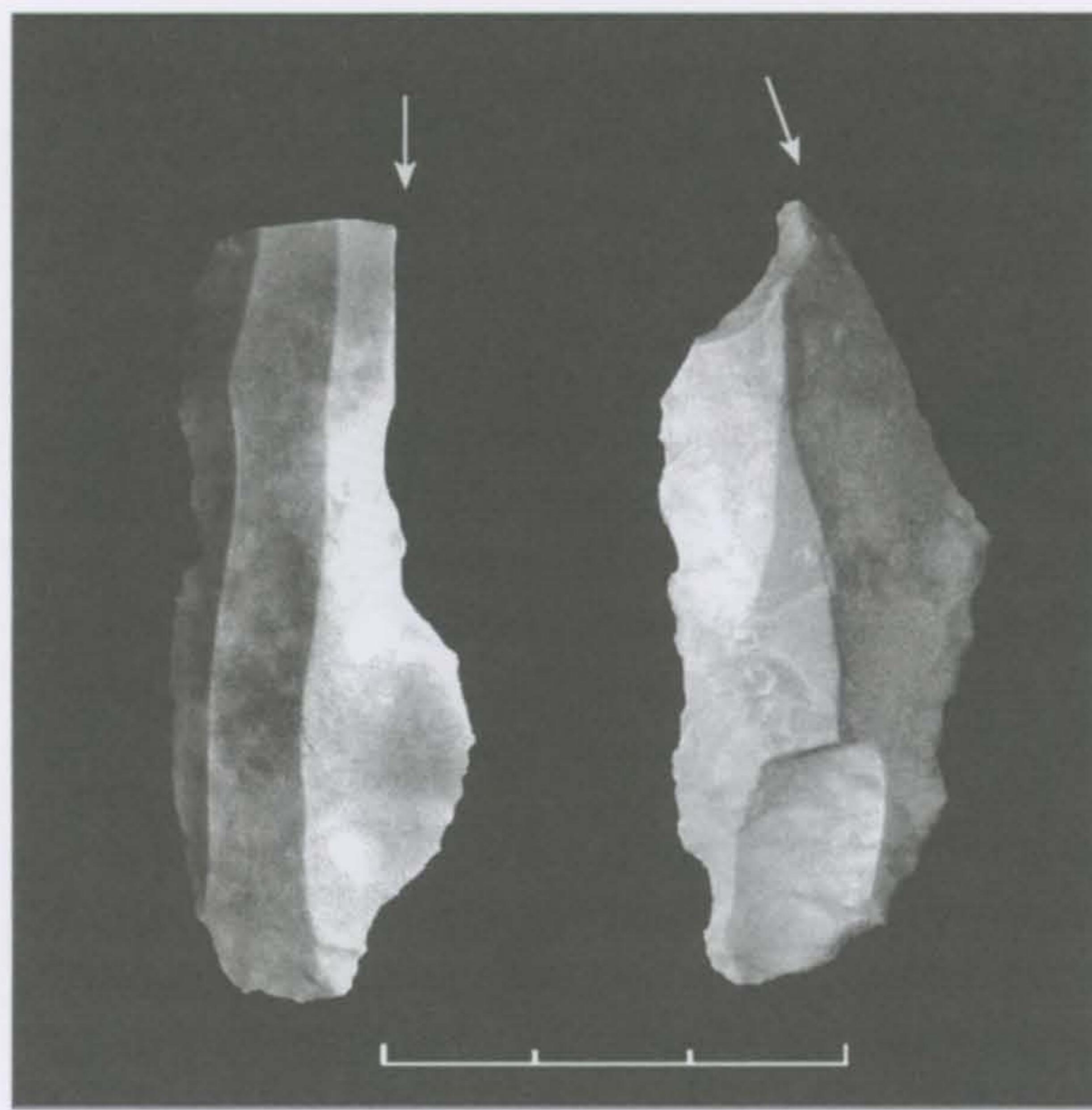
19 pav. G.

Fig. 19. S.

19 pav. Gremžtukai ir grandukai. V. Juodagalvio pieš.

Fig. 19. Scrapers and scratchers.

20 pav. Rėžtukai. V. Juodagalvio nuotr.

Fig. 20. Burins.

Įtveriamieji ašmenėliai tik 3, visi pagaminti iš taisyklingų siaurų ir plonų skeltelių (16:8–10 pav.). Vienas jų aptrupėjės, retušuotas smulkiu retušu viename išorinės pusės pakraštyje, nulūžusiu galu, antrojo – taip pat tik fragmentas ižambiai mikrorėžukiniu būdu nulaužtu galu. Trečiasis – sveikas, nudėvėtais pakraščiais ir vienu galu, taip pat apdorotu mikrorėžukinės technikos būdu.

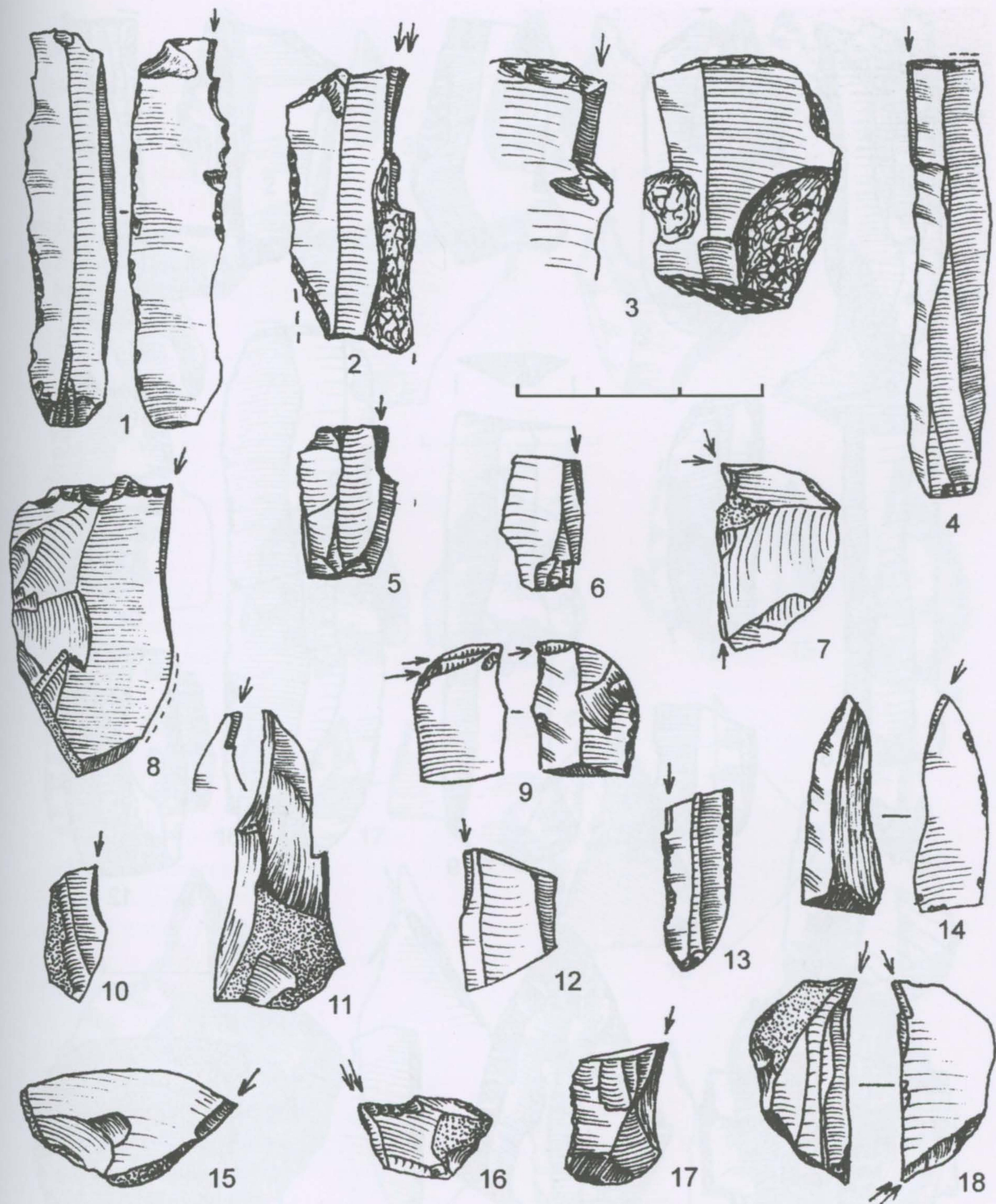
Gremžtukai ir grandukai kartu – didžiausia įrankių grupė. Tradiciškai gremžtukai – kailių ir odos apdorojimo įrankiai. Tačiau daugelis jų vėliau galėjo būti panaudoti ir kietoms medžiagoms, pvz., medžiui apdoroti. Todėl galima tik tipologiškai išskirti dirbinius, kurių ašmenys išgaubti į gremžtukų grupę, o kurių išgaubti – į grandukų. Gyvenvietės inventoriuje randami nedideli, dažniau trumpi dirbiniai (17 pav.). Daugelis jų pagaminti iš nuoskalų su žieve (18:1–5, 10–12 pav.). Gremžtukai – galiniai (18:1–5 pav.), galiniai ir šoniniai (18:6–8, 11, 12 pav.), pusiau šoniniai (19:2 pav.), su susmaugtu ašmenėliu (18:9 pav.). Tarp grandukų su ryškiai išgaubtais ašmenimis (19:5, 6, 13, 19 pav.) yra ir tokiai dirbinių, kuriuos galima laikyti kombinuotais įrankiais – gremžtukais-grandukais (19:1, 10 pav.).

Rėžtukų aptikta 50. Galima išskirti dvi šių radi-

nių grupes. Pirmajai priklauso klasikiniai dirbiniai, pagaminti iš skelčių ir nuoskalų, dažniausiai kampiniai, lygiai nulaužta arba retušuota viršutine briauna ir su viena kryptimi išskeltu ašmenėliu (20:1; 21:1–6 pav.). Išskiria vienas vidurinis rėžtukas, kurio ašmenėlis suformuotas mikrorėžukinės technikos būdu (20:2 pav.). Šių dirbinių priskyrimas rėžtukams abejonių nekelia ir jų paskirtis yra aiški. Daug didesnę antrają grupę sudaro netaisyklingi dirbiniai su viena ar keliomis išskalomis (21:7–18 pav.). Kai kurie iš jų galėjo būti panaudoti vienkartiniams darbams, pvz., skeltei perlaužti. Tokiu atveju nuo kontakto su kitu titnagu atsiranda charakteringa išskala, leidžianti priskirti radinį rėžtukams, nors juo niekuomet nebuvovo kas nors raižoma. Tačiau čia gali pagelbėti tik trasologiniai tyrimai.

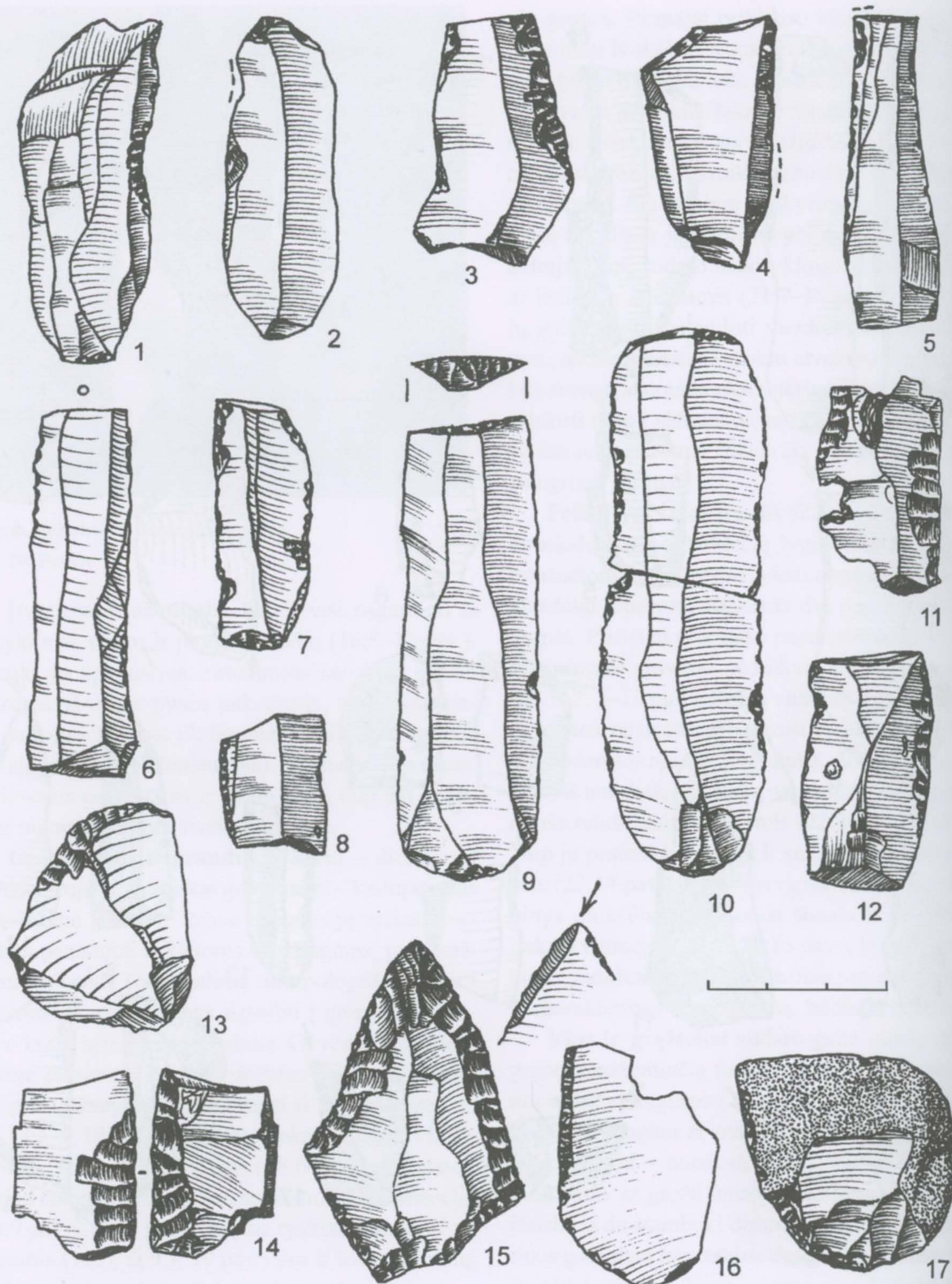
Peiliai yra labai įvairūs (22 pav.): pagaminti iš nuoskalų, kiti – iš skelčių lygiai nulaužtomis arba retušuotomis viršūnėmis, vieni menkai, kiti – dailiai plokščiai retušuoti. Išskiria dvi pagrindinės peilių grupės. Pirmajai priklauso paprastos skeltės su charakteringais pjovimo pėdsakais šoninėse briaunose (22:1, 2, 5–10 pav.). Peilių viršūnės tiesios arba kiek išgaubtos, nulaužtos arba retušuotos. Kai kurių briaunos apdorotos apsauginiu retušu. Antrajai grupei priskirti iš nuoskalų ir skelčių pagaminti peiliai plokščiu retušu retušuotais ašmenimis (22:3, 11–15, 17 pav.). Tarp jų pasitaikė dirbinių ir su plokščiu abipusiu retušu (22:14 pav.). Išskiria vienas rombo formos dirbinys plokščiai retušuotais šonais ir su aštrinimo išskala vidinėje pusėje (22:15 pav.). Pagal formą dirbinys panašesnis į ietigalių, tačiau turi storą pagrindą ir charakteringą darbo retušą, būdingą peiliams.

Ylos ir gražteliai sudaro gana didelę dirbinių grupę, pasižyminti formų įvairove, salygota ruošinių netaisyklingumo (23 pav.), tarp jų – tik keletas dirbinių, daugiau ar mažiau retušuotų (23:2, 5, 10, 16 pav.), kiti – nuoskalos su vienu ar dvimi patogiaisiais durti ar gręžti smaigaliais ir su darbo retušu. Išskiria du stamboki dirbiniai (23:20, 22 pav.), kuriuos gaminant buvo skirta daugiau dėmesio. Abu jie su rudai geltona žieve, vienas storokas, tvirtu, bet aštriu smaigaliu (23:20 pav.), antrasis pagamintas iš plokščios nuoskalos, retušuotas plokščiu apsauginiu

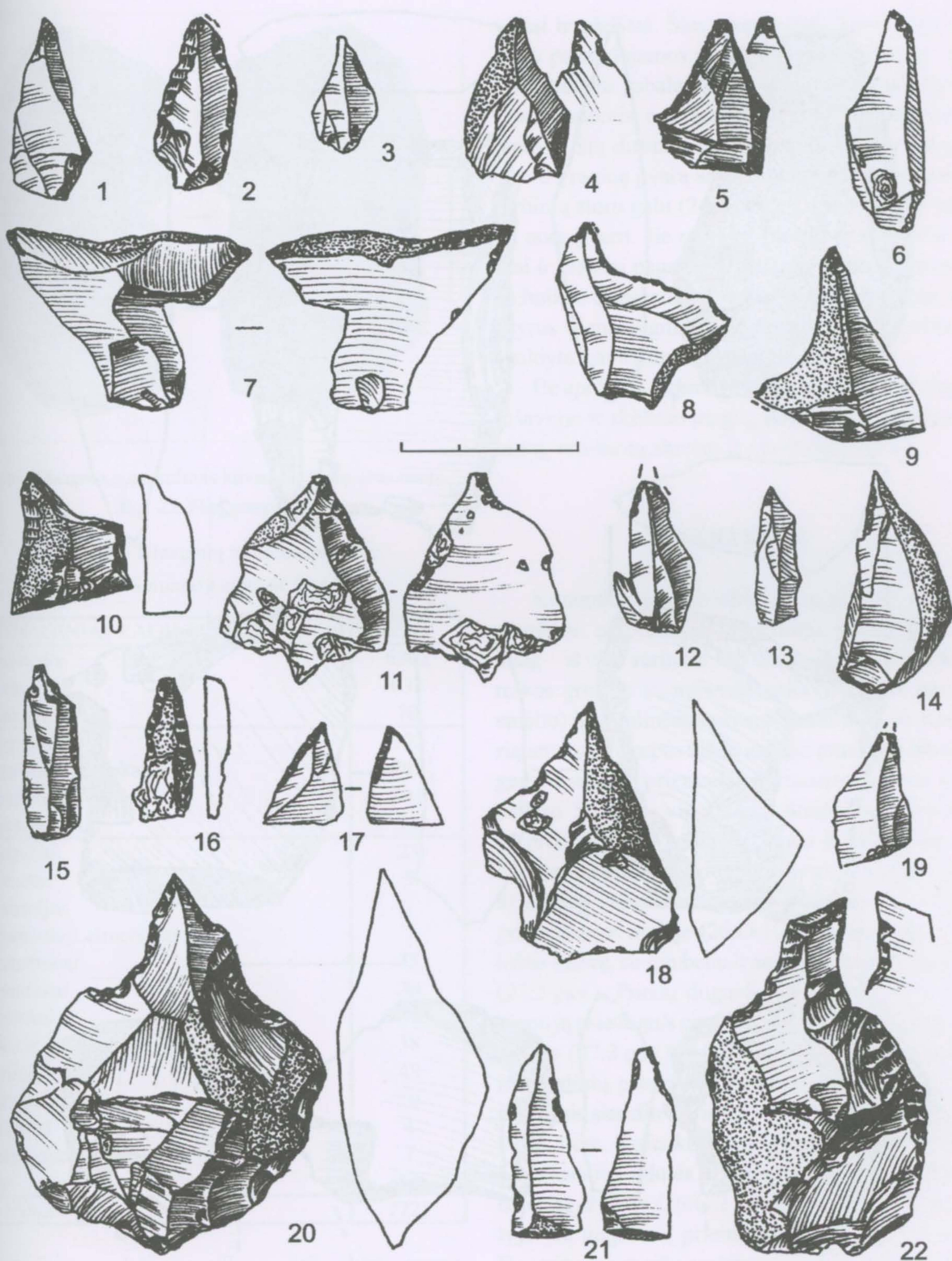
21 pav. Rėžukai. V. Juodagalvio pieš.

Fig. 21. Burins.

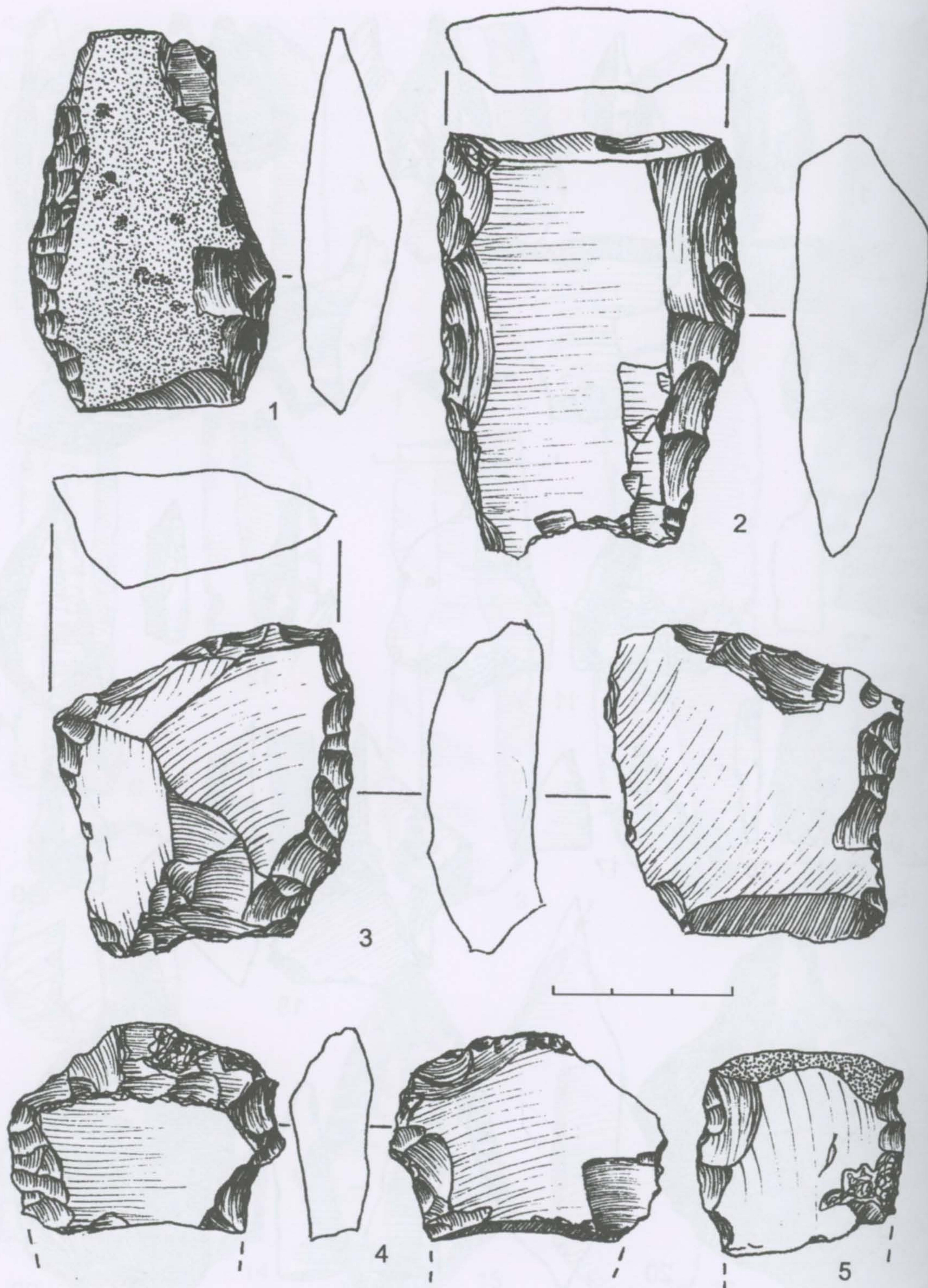
22 pav. Peiliai. V. Juodagalvio pieš.

Fig. 22. Knives.

23 pav. Ylos, gražteliai, smaigai. V. Juodagalvio pieš.

Fig. 23. Awls, tiny drills, pins.

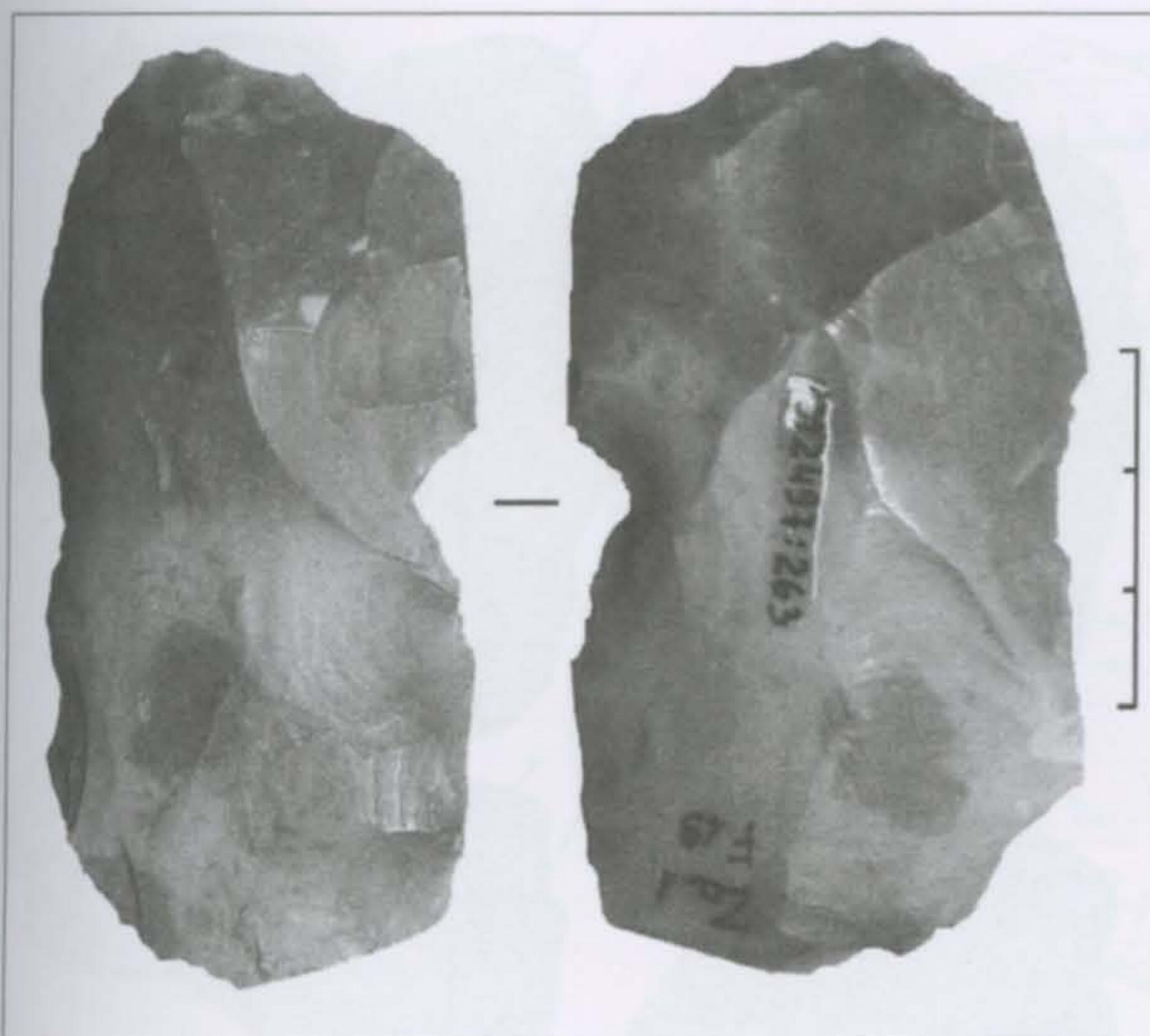
24 pav. Stambieji titnago dirbiniai. V. Juodagalvio pieš.

Fig. 24. Large flint artifacts.

25 pa

TIT
Nuo
Skel
Skal
Frag
Retu
Retu
Mikr
Antg
Lanc
Trap
Itver
Gren
Gran
Rēžt
Ylos
Peili
Kirvi
Kalte
Kom
Kiti
IŠ VI

retuš
skylė

25 pav. Titnaginis sugniaužtinis kirvis. V. Juodagalvio nuotr.

Fig. 25. Flint grasp-axe.

3 lentelė. Titnaginių radinių suvestinė.

Table 3. Summary table of flint finds.

TITNAGINIAI RADINIAI	Skaičius
Nuoskalos	6202
Skeltės	633
Skaldytiniai	70
Fragmentai	103
Retušuotos nuoskalos	262
Retušuotos skeltės	141
Mikrorėžukai	12
Antgaliai	23
Lancetai	5
Trapecijos	7
Įtveriamieji ašmenėliai	3
Gremžukai	55
Grandukai	30
Réžukai	50
Ylos ir grąžteliai	38
Peiliai	48
Kirviai ir pleištai	10
Kalteliai	4
Kombinuoti dirbiniai	7
Kiti	22
IŠ VISO	7725

retušu ir gana plačiu smailiuoju galu, skirtu, matyt, skylėms paplatinti (23:22 pav.).

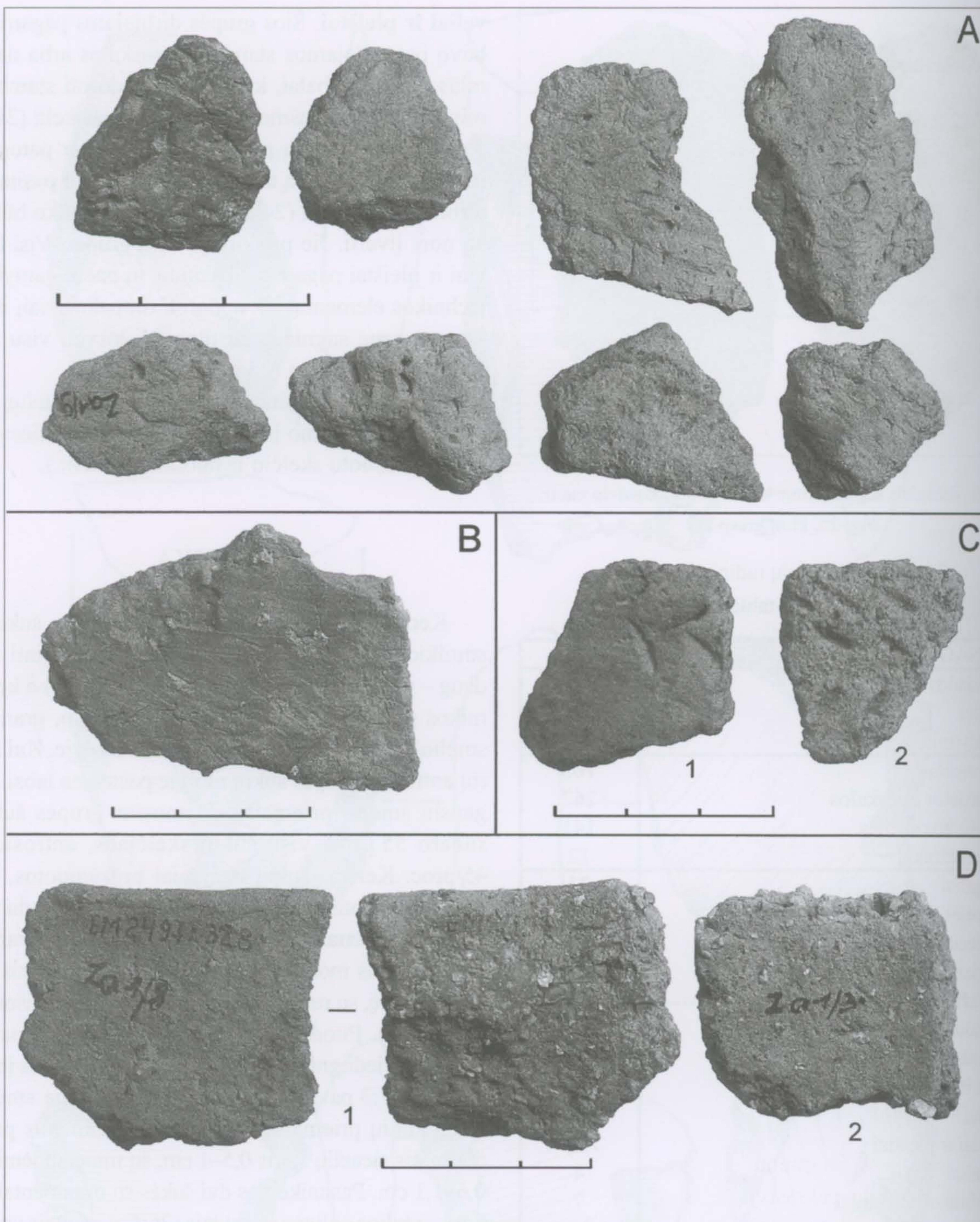
Stambiesiems titnago radiniams priklauso kir-

veliai ir pleištai. Šios grupės dirbiniams pagaminti buvo panaudojamos stambios nuoskalos arba natūralūs titnago gabalai, kurių šonai apdoroti stambiomis išskalomis, o ašmenys – ižambiai nuskelti (24:1, 3 pav.). Šių dirbinių pentys paplonintos ir patogios įtverti į raginę įtvarą ar medinį kotą, tačiau pasitaikė dirbinių storu galu (24:2 pav.), kuriuos sunku būtų įkā nors įtverti. Jie priskirti pleištų grupei. Visi kirviai ir pleištai pagaminti laikantis tų pačių gamybos technikos elementų, t.y. apdoroti tik pakraščiai, išsiskyrus vieną sugniaužtinę titnaginių kirvelių visu apskaldytu paviršiumi (25 pav.).

Be aprašytų dirbinių tipų, dar aptikta kaltelių, retušavimo ir skėlimo įnagių, neaiškios paskirties dirbinių, retušuotų skelčių ir nuoskalų (3 lent.).

KERAMIKA

Keramika smėlyje išliko labai prastai – šukelės smulkios, apibraukytu paviršiumi, jų palyginti nedaug – iš viso surinkta 110 šukiai. Išsiskiria dvi keramikos grupės: su mineralinėmis (kvarcito, granito, smėlio) ir augalinėmis priemaišomis molyje. Kai kuriai antrosios grupės šukiai molyje pastebėta labai negausių smėlio priemaišų. Pirmosios grupės šukės sudaro 55 proc. visų šukiai skaičiaus, antrosios – 45 proc. Keletas šukiai nežymiai brūkšniuotos, bet daugiausia aptikta lygiu paviršiumi. Pasitaikė du pakraštėliai: vienas S formos su stambokomis granito priemaišomis molyje (26:D-1; 27:6 pav.), antrasis atloštas į išorę, su rumbeliu ir augalinėmis priemaišomis (27:5 pav.). Puodų dugneliai plokšti (27:1–4 pav.), vieno jų priedugnis puoštas trumpais vertikaliais įbrėžimais (27:3 pav.), šukės molyje pastebima smėlio ir augalinių priemaišų. Puodų su augalinėmis priemaišomis sienelių storis 0,5–1 cm, su mineralinėmis – 0,6–1,1 cm. Pasitaikė vos dvi šukės su ornamentais – horizontalios eglutės įspaudais (26:C-1 pav.) ir ižambriaus įbrėžimais (26:C-2 pav.). Pirmosios šukės molyje yra augalinių priemaišų, antrosios – kvarcito. Kvarcito priemaišų pastebėta ir kitose šukėse (26:D-2 pav.). Keramikos šukės – lygiu paviršiumi ir tik viena nežymiai pabrūkšniuota išorėje (26:B pav.).

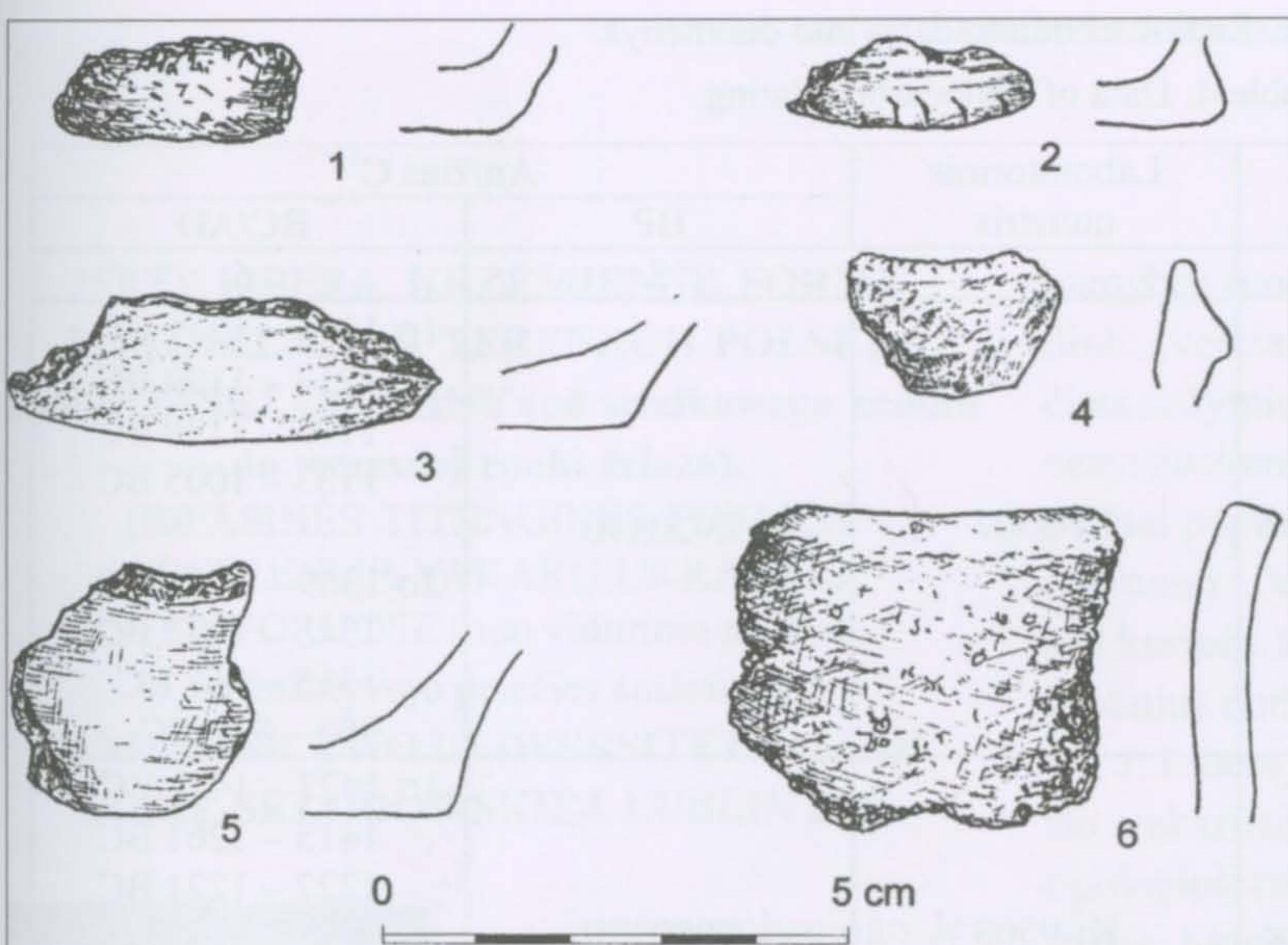
26 pav. Keramikos pavyzdžiai: A – keramikos šukės su smėlio ir augalinėmis priemaišomis molyje, B – šukė brūkšniuotu paviršiu-
mi, C – ornamentuotos šukės, D – keramika su granito ir kvarcito priemaišomis. V. Juodagalvio nuotr.

Fig. 26. Specimens of ceramics: A – potsherds with sand and vegetable admixtures in clay, B – potsherd of striated surface, C –
ornamented potsherds, D – ceramics with granite and quartzite admixtures.

27 pav.
Fig. 27

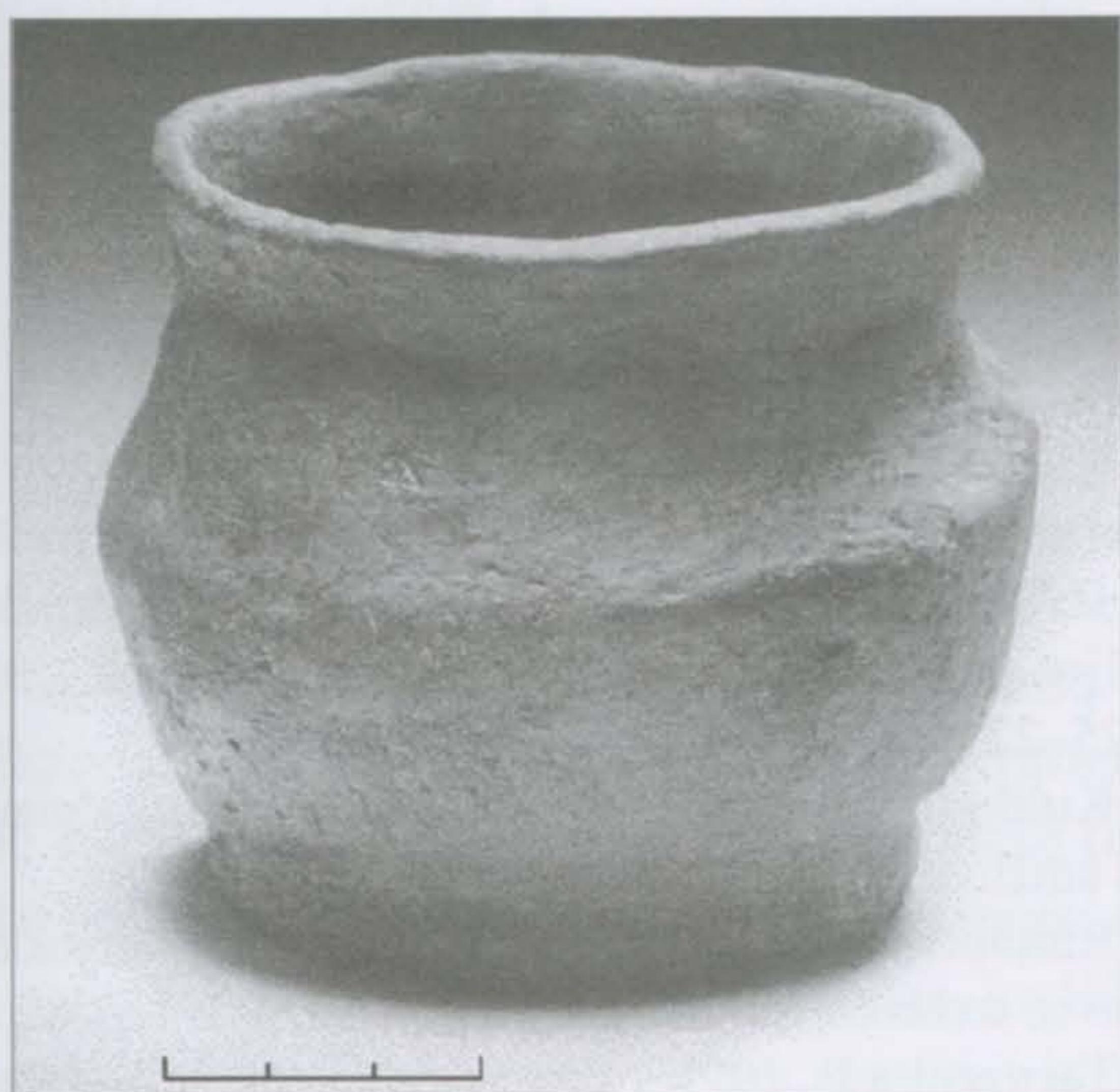
28 pav.
Fig. 28.

15
kvadra-
mos, b-
dugne-
priema-
kraštėl-
Šukių
taurato

27 pav. Keramikos fragmentai. A. Ruzienės pieš.

Fig. 27. Fragments of ceramics.

28 pav. Restauruotas puodelis. K. Stoškaus nuotr.

Fig. 28. Restored cup.

15 keramikos fragmentų buvo aptikta duobės kvadratų D23–E23 pakraštyje. Pakraštėlis – S formas, briauna suploninta, paviršius lygus, angobuotas, dugnelis plokčias, molyje yra smulkių mineralinių priemaišų. Rudos spalvos sienelių storis – 0,7 cm, pakraštėlio briaunos – 0,5 cm, dugnelio – 0,7–0,8 cm. Šukių pakako Lietuvos nacionalinio muziejaus restauratoriams puodeliui rekonstruoti (28 pav.).

IŠVADOS

Zapsės upės 1-oji gyvenvietė – būdingas atviro, daugiasluoksnio kultūrine prasme Pietų Lietuvos akmens ir bronzos amžių paminklo pavyzdys. Tai kelių laikotarpių trumpalaikių stovyklaviečių palikimas. Pagal Lietuvos archeologijos istoriografijoje susiklosčiusią tradiciją stovyklavietėmis vadiname paleolito ir mezolito paminklus, o neolito ir vėlesnius – gyvenvietėmis. Dabar Kučiuliškės kyšulyje auga miškas, senajį žemės paviršių dengia miškožemis. Anksčiau, senovės stovyklaviečių egzistavimo metu, čia būta plikos, vėjų gairinamos kalvos, padengtos lakiu smėliu. Tai visiškai nepalankios sąlygos izoliuotiems kultūriniam sluoksnimams susiformuoti. Kita aplinkybė, apsunkinusi, o tiksliau – neleidusi pasinaudoti erdinės analizės galimybėmis, yra geografinis vietas pobūdis. Didelei, ilgalaikei gyvenvietei čia maža vietas, aplinka kur kas patogesnė medžiotojams ir žvejams trumpam sustoti. Simboliška, kad ir šiai laikais prie Veisiejo ežero sasmaukos, priešais Paveisininkų pilakalnį, dažnai apsistoja žvejai ir poilsiautojai, kai kurie jų – jau daug metų.

Remdamiesi radiniais ir radiologiniu datavimu (4 lent.) galime išskirti du aiškius stovyklaviečių laikotarpius: vėlyvajį mezolitą su išvystyta skelčių gamybos ir mikrolitine technika, lancetais, įtveriamaisiais ašmenėliais, trapecijomis bei kirveliais ir vidurinių–vėlyvajį bronzos amžių. Gausiausią titnaginių radinių ir keramikos dalį sudaro paskutiniojo stovyklavimo palikimas: titnaginiai plokščiai retušuoti strėlių antgaliai ir peiliai, gremžtukai ir kiti dirbiniai su rudai geltona žieve, netaisyklingos skeltės ir netaisyklingi skaldytiniai. Tačiau dar lieka grupė negausių radinių – keramikos šukiu su smėlio ir augalinėmis priemaišomis molyje, kurios gali būti dar vieno trumpo žmonių apsistojimo šioje vietoje liudininkai.

4 lentelė. Radiokarboninio datavimo duomenys.

Table 4. Data of radiocarbon dating.

Eil. Nr.	Datuota medžiaga ir jos radimo aplinkybės	Laboratorinis numeris	Amžius C ¹⁴	
			BP	BC/AD
1	2	4	5	6
1	Medžio anglys iš duobės kvadrate D23	Ki-9507	2920±70	1 σ 1255 – 1241 BC 1213 – 1199 BC 1193 – 1139 BC 1133 – 1005 BC 2 σ 1369 – 1361 BC 1345 – 1343 BC 1315 – 967 BC 963 – 921 BC
2	Medžio anglys iš duobės kvadrate E21	Ki-9508	3080±70	1 σ 1427 – 1421 BC 1415 – 1261 BC 1227 – 1221 BC 2 σ 1513 – 1509 BC 1497 – 1471 BC 1467 – 1189 BC 1181 – 1151 BC 1145 – 1129 BC

LITERATŪROS SARAŠAS

Garunkštis A., 1988 – Lietuvos vandenys. Vilnius, 1988, p. 103–105, 11 lent.

Garunkštis A., Stanaitis A., 1969 – Ežerai gimsta, brėsta ir miršta. Vilnius, 1969.

Garunkštis A., Stanaitis A., 1978 – Kodėl senka Lietuvos ežerai. Vilnius, 1978, p. 53, 4 lent.

Grižas G., Juodagalvis V., 1996a – Akmens amžiaus gyvenviečių tyrinėjimai prie Zapsės upės // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 11–14.

Grižas G., Juodagalvis V., 1996b – Kapinynas ir gyvenvietė prie Zapsės upės. Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 109–110.

Grižas G., 1999s – Zapsės upės 5-os gyvenvietės ir kapinyno (Lazdijų raj.) 1998 m. tyrinėjimų ataskaita. Vilnius, 1999. Lietuvos istorijos institutas, archeologijos skyrius, Nr. F. 1, b. 3167.

Juodagalvis V., 1994 – Tyrinėjimai prie Veisiejo ežero ir Zapsės upės // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais. Vilnius, 1994, p. 16–20.

Juodagalvis V., 2001 – Zapsės upės ir Veisiejo ežero apylinkės // Akmens amžius Pietų Lietuvoje (geologijos, paleografijos ir archeologijos duomenimis). Vilnius, 2001, p. 188–196.

Karmaza B., 2001 – Vietovių geologinė ir geomorfoliginė charakteristika // Akmens amžius Pietų Lietuvoje (geologijos, paleografijos ir archeologijos duomenimis). Vilnius, 2001, p. 140–143.

Karmaza B., Juodagalvis V., Ostrauskas T., 2001 – Akmens amžiaus titnaginių dirbinių žaliava ir jos paplitimas // Akmens amžius Pietų Lietuvoje (geologijos, paleografijos ir archeologijos duomenimis). Vilnius, 2001, p. 225–229.

Kulikauskas P., 1982 – Užnemunės piliakalniai I–XIII amžiuje. Vilnius, 1982.

Rimantienė R., 1974 – Akmens amžiaus paminklai // Lietuvos archeologijos atlasas. Vilnius, 1974. T. 1, p. 65, 79.

Tarasenka P., 1997 – Užnemunės krašto piliakalniai. Vilnius, 1997.

ZAPSĖ RIVER SETTLEMENT I

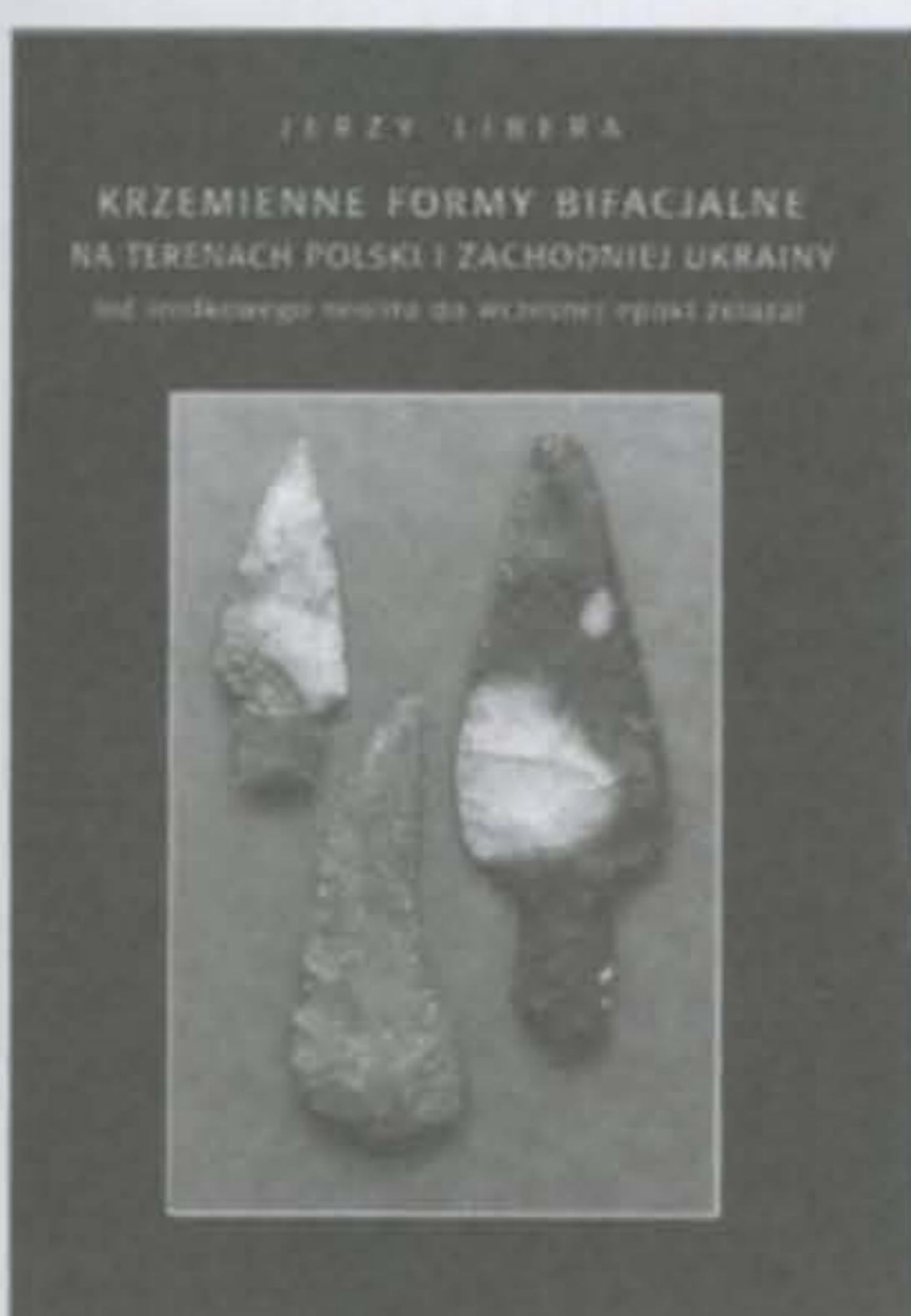
Reikšminiai žodžiai-keywords: titnaginiai radiniai – flint finds, mikrolitai – microliths, skaldytiniai – cores, strėlių antgaliai – arrowheads, gremžtukai – scrapers, peiliai – knives, rėžtukai – burins, grąžteliai – borers, kirviai – axes, keramika – ceramics, mezolitas – Mesolithic, bronzos amžius – Bronze Age.

RECENZIJA

JERZY LIBERA. KRZEMIENNE FORMY BIFACJALNE NA TERENACH POLSKI I ZACHODNEJ UKRAINY (od środkowego neolitu do wczesnej epoki żelaza).

[BIFASINÉS TITNAGINÉS FORMOS LENKIJOS IR VAKARŲ UKRAINOS TERITORIOSE (nuo vidurinio neolito iki ankstyvojo geležies amžiaus)]

WYDAWNICTWO UNIWERSITETU MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ, LUBLIN 2001.

jų tekste ir 42 atskirios paveikslų lentelės, 57 žemėlapiai. Pagrindinis dėmesys skiriama dirbinių klasifikacijai. Iš viso autorius panaudojo informaciją apie 1655 dirbinius, kuriuos skirtė į antgalius (ostrza) ir peilius (nože). Bifasiniai kirviai ir širdiniai strėlių antgaliai neaprašomi. Kyla klausimas, kodėl trikampiai įkotiniai trikampiai strėlių antgaliai klasifikuojami, o jiems artimi širdiniai – ne. Autorius žodis, kodėl minėtų tipų radiniai paliekami nuošalyje, būtų tikrai reikalingas.

Pirmajame knygos skyriuje aptariami bifasiniai antgaliai (ostrza). Išskiriama du jų tipai: durklai-ietigaliai (ploszcza) ir strėlių antgaliai (grociki). Šie tipai pagal formos detales toliau skirstomi atitinkamai į 32 ir 15 variantų. Atrodo, jog šioje variantų, potipių ir atmainų jūroje ima skesti pati tipologinio metodo esmė – didžioji dalis dirbinių formos variacijų neatspindi tam tikroje erdvėje ir laike egzistavusių

gamybos modelių. Tik kelis tipus būtų galima pavaudinti „veikiančiais“, t. y. ne formaliais, išsiskiriančiais nežymiomis ir su titnago apdirbimo tradicijomis nesusijusiomis formos ypatybėmis, ir neuniversaliais, plačiai paplitusiais ir ilgai naudotais dėl formos paaprastumo. „Veikiančiais“ tipais galima pripažinti tik kai kuriuos lapo pavidalo ir skandinaviškos kilmės įkotinius durklus (AAII3 ir BAII2b, BAII2c tipai pagal J. Liberą). Jie labiausiai paplitę Lenkijos Pamaro vakarinėje dalyje (2 ir 9 žem.). Dar sunkiau tipologinis metodas taikomas analizuojant strėlių antigalius. Skirtingai nuo durklų-ietigalių, nedideli bifasiniai dirbinėliai galėjo būti gaminami ir toli nuo kokybiškos titnago žaliavos šaltinių, todėl panašių formų strėlių antgalių randama labai didelėse teritorijose.

Antrajame skyriuje analizuojami bifasiniai peiliai ir pjautuvų ašmenys. Tokie dirbiniai labai reti Lietuvoje, todėl siūlomos klasifikacijos nenagrinėsiu. Skyriaus pabaigoje pateikiamas neoriginali, tačiau įdomi ir iliustruota peilių ir pjautuvų įtvėrimo konstrukcijos ir galimų funkcijų apžvalga. Šioje knygos vietoje gausu prieistorinių pavyzdžių iš įvairių Europos kampelių, kurie galėtų sudominti senovines technologijas praktikuojančius žmones.

Trečiasis skyrius skirtas chronologinei-kultūrinei bifasinų formų analizei. Bandydamas išskirtus tipus ir tipelius sieti su archeologinėmis kultūromis, chronologiniais horizontais ir fazėmis J. Libera susidūrė su sunkumais, kurie puikiai žinomi ir Lietuvos akmens amžiaus tyrinėtojams, ypač susipažinusieiams su akmeninių kirvių tyrimų situacija. 87 proc. visų J. Liberai žinomų titnaginių durklų-ietigalių yra atsitiktiniai radiniai be archeologinio konteksto. Išanalizavęs kapų radinius, autorius teigia, kad šie dirbiniai Mažojoje Lenkijoje ir Volynėje būdingi ankstyvosios bronzos Miežanovicos ir Stžyžovo kultūroms. Svarstomas klausimas dėl antrinio durklų-ietigalių panaudojimo Tšcineco kultūroje. Pavieniai lapo pavidalo dirbiniai datuojami vėlyvuoju bronzos amžiumi (II horizontas).